

λόγον (τὸ σύμφωνον πρὸς τὴν λογικὴν) εἶνε τὸ τελευταῖον καὶ ὅτι συνεπῶς ἦτο λογικῶς ἀδύνατον νὰ ἀνατρέξῃ τις πέραν αὐτοῦ καὶ νὰ θελήσῃ νὰ συναγάγῃ αὐτὸ ἐξ ἄλλου τινός, τοιοῦτος μόνον δογματισμὸς ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκυλίσῃ ἐπὶ τινος ειδικῆς γνώσεως, τῆς ψυχολογίας, καὶ τέλος ἐπὶ μεταφυσικῆς τινος τῆς γενέσεως τὸ κυριώτατον ζήτημα τῆς ἐν γένει θεμελιώσεως τῆς γνώσεως. Οὐδέποτε θὰ ἦτο δυνατόν εἰς μὴ ἀνέκαθεν κεκηρυγμένον ὅπαδόν τῆς προτεραιότητος τῶν δεδομένων ἀντικειμένων ἀπέναντι τοῦ νόμου τῆς γνώσεως—εἰς βαθμὸν μάλιστα ὥστε νὰ μὴ καθίσταται πλέον νοητὴ δι' αὐτὸν ἄλλη τις ἀποψις τοῦ ζητήματος—νὰ ἐπιστεγάσῃ διὰ τοιούτου κεφαλαίου... θεωρίαν τὴν ἀποδείξεως. Τὸ λογικῶς τερατώδες τῆς τελευταίας ταύτης ἀποδείξεως αὐτῆς τῆς περὶ ἀποδείξεως θεωρίας αὐτοῦ οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ μείνῃ κεκρυμμένον ἀπὸ τοιοῦτον ἀριστοτέχνην ἐν τῷ μηχανισμῷ τῆς ἀποδείξεως, ἂν μὴ ὑπῆρχε δι' αὐτὸν ἡ ἀπόλυτος ὑποκειμενικὴ ἀνικακότης νὰ θέσῃ ἑαυτὸν, κατ' ἀρχήν, εἰς τὴν θέσιν ἄλλης τινός ἢ τῆς δογματικῆς ἀπόψεως περὶ γνώσεως καὶ ἀντικειμένου.

2. Μεταφυσική.

Πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἀπάντησιν εἰς ζήτημα, ἢ μᾶλλον εἰς τὸ θεμελιώδες ζήτημα, τῆς λογικῆς, ἀνταποκρίνεται καὶ ἡ θεμελιώδης τῆς μεταφυσικῆς θεωρία ὅτι τὸ ἀληθές, πρῶτον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ἐν γένει εἶνε ἡ Οὐσία, τοῦτέστιν ἡ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπίπτουσα συγκεκριμένη κατ' ἐκαστην οὐσία.

Ὅλοι πλέκουσιν ἐγκώμια εἰς τὸν ὑγιᾶ ἐμπειρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιμόνως ζητοῦντος διαρκῶς ἀκριβῆ καθορισμὸν, ἀποκρούοντος ὑπεράγαν ἀορίστους γενικότητας, ἰδίως ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἀμείωτος ἄς παραμείνῃ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ δόξα αὐτοῦ. Μετὰ πολλῆς φρονήσεως ἀκολουθεῖ ἐν τούτῳ τὴν κατεύθυνσιν τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἠκολούθησεν ἤδη κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ περίοδον, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ διαξαγωγῇ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς πολλαπλῶς ἐπροόδευσε πέραν τοῦ Πλάτωνος. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τῆς μεθοδολογίας τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν ὡς πρὸς τὸς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης, παρ' ὅλα τὰ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον σφάλματα, ἐν τῷ συνόλῳ προσέφερε μεγάλας καὶ σπανίας ὑπηρεσίας, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ θεμελιώδους φιλοσοφικοῦ ζητήματος τὸ ὁποῖον, κάμνοντες χρῆσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐκφράσεων, δυνάμεθα ὡς ἐξῆς νὰ διατυπώσωμεν: Κατηννόησεν ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε ἀκριβῶς τόσον τὸ καθ' ἕκαστον τοῦ γενικοῦ ὅσον τὸ γενικὸν εἶνε τὸ γενικὸν τοῦ καθ' ἕκαστον; ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον τόσον ὀλίγον ἐπιτρέπεται νὰ νοηθῇ «κεχωρισμένως», «παρὰ» τὸ γενικόν, ὅσον καὶ τὸ γενικόν, κατὰ τὴν διαρκῆ αὐτοῦ παραίνε-

σιν «κεχωρισμένως καὶ παρὰ» τὸ καθ' ἕκαστον (χωρὶς, παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα); ὅτι ὁλόκληρος αὕτη ἡ ἀμοιβαία σχέσις τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον λαμβάνει χώραν μόνον ἐν τῇ γνώσει, ὅτι μόνον ὡς ἐκ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ θεμελιώδους αὐτῆς νόμου, αὐτοῦ τοῦ νόμου τῆς νομιμότητος ὡς τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς λογικῆς, δύναται νὰ κατανοηθῇ αὕτη, ὅτι κατὰ τὴν τόσον διαφωτιστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῇ ἀδιασπίαστω ταύτῃ συναναφορᾷ διατυποῦται ἡ «ἀθάνατος καὶ ἀγήρω» ιδιότης τῶν λόγων τ. ἔ. τῶν θέσεων τῆς διανοήσεως «ἐν ἡμῖν»; ὅτι, κατὰ ταῦτα, τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε τι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἐν τῇ ἀπομονώσῃ αὐτὸ παρατηρήσει ὅπως καὶ τὸ γενικὸν μόνον ἐν τῇ γενικῇ ἀπόψει τῆς διανοήσεως; ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα «καθ' αὐτό», ἀνεξαρτήτως τῆς γνώσεως καὶ τοῦ νόμου τῆς μεθόδου αὐτῆς, εἶνε ἐξ ἴσου ἀκατανόητον ὅσον καὶ τὸ γενικὸν πράγμα «καθ' ἑαυτὸ» διὰ τὸ ὅποῖον μέμφεται τὸν Πλάτωνα;

Ὅχι, δὲν τὸ γνωρίζει· ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὰ καθ' ἑαυτὸν πράγματα ὑπάρχουσιν καὶ ἑαυτά, ἐν ᾧ, τοῦναντίον, τὸ γενικὸν ἔχει σημασίαν τινὰ μόνον ἐν τῇ γνώσει ὡς μέσον διὰ νὰ φέρωμεν εἰς τὴν κατοχήν τῆς γνώσεως ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλειότερον μέρος τοῦ δεδομένου, ὑπάρχοντος, καθ' ἕκαστον ἀντικειμένου. Ἐὰν προηγουμένως, ἀπὸ υποκειμενικῶς ψυχολογικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον, τὸ ὕλικῶς καθ' ἕκαστον ἦτο ἡ δύναμις τοῦ γενικοῦ, νῦν τοῦναντίον, ἀπὸ ἀντικειμενικῶς λογικῆς ἀπόψεως ὁρώμενον, κατέστη τὸ γενικὸν μᾶλλον ἀπλῆ δύναμις τοῦ καθ' ἕκαστου. Τὴν πλήρη αὐτῆς πραγμάτων ἀποκτᾷ ἡ γνώσις μόνον ὅταν κατανοήσῃ τὸ καθ' ἕκαστον, ἐνῶ τὸ γενικὸν ἀποτελεῖ ἀπλῶς, πρὸ τούτου, «τὸ δυνατόν», τὴν ὕλην τῆς γνώσεως ταύτης τοῦ καθ' ἕκαστου. Οὐδόλως ὅμως ἐκ πάντων τούτων καθίσταται καταφανές ὅτι ὁ ἄγνωστος χ τῆς γνώσεως, τὸ ἀντικείμενον, δύναται νὰ γνωσθῇ—ἐφ' ὅσον καθ' ἀρχὴν δύναται τοῦτο—μόνον διὰ τῶν καθαρῶν μεθοδολογικῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν τῆς διανοήσεως, αἱ ὅποια, ὡς ἐκ τούτου, ἀπολύτως, καὶ λογικῶς καὶ καθ' οὐσίαν, προηγοῦνται· ὅτι μόνη ἡ καθαρὰ γνώσις τοῦ νόμου, ἡ ὅποια καθίσταται δυνατὴ διὰ τῶν μεθόδων τούτων, εἶνε πλήρης γνώσις, ἐνῶ ὁ καθορισμὸς τοῦ χ τῆς πείρας διὰ τῶν μέσων τῆς καθαρᾶς διανοήσεως εἶνε ἔργον ἀτελεύτητον, καὶ ὅτι, κατὰ ταῦτα, ἡ ἐκ πείρας γνώσις ἐν γενεῇ εἶνε δυνατὴ μόνον ὡς ὑποθετικὴ γνώσις, ὡς ἀπλῆ βαθμὶς ἀπεράντου προόδου. Ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦναντίον, εἶνε τόσον πολὺ βυθισμένος εἰς τὴν θεμελιώδη αὐτοῦ γνώμην ὅτι μόνον τὸ καθ' ἕκαστον καὶ συγκεκριμένον δύναται νὰ εἶνε ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ὅστε οὐδεμίαν ἄλλην ἐννοίαν δύναται νὰ εὔρη εἰς τὸν ἀντίθετον ἰσχυρισμὸν τοῦ Πλάτωνος· ὅτι τὸ γνήσιον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως εἶνε μᾶλλον ἢ Ἰδέα, τὸ περιεχόμενον τ. ἔ. τῆς καθαρᾶς τῆς διανοήσεως θέσεως, ἢ ὅτι ὁ Πλάτων κατεσκεύασε ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ γενικοῦ, ἔτερόν τι, καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον, καθ' ἕκαστον ἀντικεί-

μενον, ὅποτε εἶνε πολὺ εὐκόλον, ἐναντίον τοῦ ἀνοήτου τούτου πλάσμα-
τος, νὰ τελῇ θριάμβους ἐπὶ θριάμβων εἰς ὀλόκληρα βιβλία τῆς θεμελιώ-
δους αὐτοῦ φιλοσοφίας.

“Ὅτι διὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ καθ’ ἕκαστον ἀντικείμενον εἶνε τὸ
δεδομένον καὶ μάλιστα τὸ πρὸ παντὸς ἄλλου δεδομένον, αἱ δὲ γενικότη-
τητες, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτάτων, μόνον ἐν τοῖς ἀντικειμένοις καὶ
δι’ αὐτῶν εἶνε δεδομέναι, καὶ ὅτι δι’ ἀφαιρέσεως ἀπ’ αὐτῶν δύνανται νὰ
κατανοηθῶσι, μᾶς τὸ διδάσκει χειροπιαστὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ τῶν Κατη-
γοριῶν. Πολλὰς δυσκολίας ἐγέννησε τὸ ζήτημα πόθεν ἠρύσθη ὁ Ἀρι-
στοτέλης τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ὁποίου πανταχοῦ μετὰ τοσαύτης βεβαιό-
τητος κἀμνεὶ χρῆσιν, καὶ τὸ ὅποιον οὐδαμοῦ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, οὐδὲ κατ’
ἐλάχιστον ἔκρινε καλὸν νὰ δικαιολογήσῃ. Ἐγὼ νομίζω ὅτι ὀλόκληρον τὸ
σύστημα, μέχρι καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν
ἐν αὐτῷ περιλαμβανομένων ἐννοιῶν, καθίσταται καταταληπτόν, κατὰ τρό-
πον ἀπλούστατον ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ἣ ὅποια ἀκριβῶς διὰ τὸν Ἀριστο-
τέλην εἶνε ἀπόλυτος μὴ ἔχουσα ἀνάγκην οὐδεμᾶς ἀποδείξεως, ὅτι τ. ἔ. τὰ
πράγματα εἶνε δεδομένα καὶ δι’ αὐτῶν εἶνε ταῦτοχρόνως δεδομέ-
νοι οἱ θεμελιώδεις προσδιορισμοὶ (κατηγορούμενα) τῶν πραγ-
μάτων. Διότι ὅποιαν σημασίαν θὰ εἶχε τὸ νὰ εἶνε τὰ πράγματα δεδο-
μένα ἂν μὴ ταῦτοχρόνως ἦτο εἰς ἡμᾶς δεδομένη ἢ ἱκανότης νὰ γνωρίζω-
μεν τί εἶνε τὸ «πρᾶγμα» καὶ πάντα τὰ παρεπόμενα εἰς τὸ γεγονὸς
τοῦτο ὅτι εἶνε πρᾶγμα;

Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ κεφαλῆς εὐρίσκεται ἡ Κατηγορία αὐτοῦ τοῦ
πράγματος ἢ τῆς Οὐσίας· καὶ τοῦτο, τελειωτικῶς, ὄχι ἐκ βελύτε-
ρον κειμένου τινὸς λόγου ἀλλ’ ἐκ τοῦ ὅτι ἀκριβῶς τὰ πράγματα, καὶ ὡς
τοιαῦτα, εἶνε δεδομένα. Τὰ δεδομένα λοιπὸν πράγματα διακρίνονται (εἶνε
δεδομένα ὡς διάφορα ἀπ’ ἀλλήλων) πρῶτον κατὰ ποιότητα· πρὸ παν-
τός, καὶ εἰς ἐκίστην εἰδικὴν περίπτωσιν, τὰ πράγματα παρίστανται ὡς διά-
φορα πράγματα καὶ διαφόρως ἀποκαλοῦνται ἐφ’ ὅσον εἶνε κατὰ ποιότητα
διάφορα. Πράγματα τῆς αὐτῆς ποιότητος διαφέρουσι προσέτι κατ’ ἀριθ-
μόν, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο ἢ ἐν τῇ γλώσσει χρῆσις τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ
πληθυντικοῦ. Διότι τοῦτο καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἡ ἀριστοτελικὴ Κατηγο-
ρία τῆς ποσότητος. Περαιτέρω: ἐνῶ ἕκαστον πρᾶγμα ἔχει τὴν ἰδιάζουσαν
αὐτῷ ὁρισμένην ἀπόλυτον ποιότητα καὶ ποσότητα, ὑφίσταται ἀφ’ ἑτέρου,
τ. ἔ. εἶνε ταῦτοχρόνως δεδομένον, ὄχι βεβαίως μετὰ τοῦ πράγματος ἀλλὰ
μετὰ τῶν πραγμάτων, τὸ δυνατόν τῆς συγκρίσεως τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἄλλο
κατὰ ποσὸν καὶ ποιόν, τοῦθ’ ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἐννοιαν τῆς τετάρτης
Κατηγορίας, τῆς τῆς σχέσεως. Διὰ τῶν Κατηγοριῶν τούτων ἀποπερα-
τοῦται τὸ πρᾶγμα καθ’ ἑαυτὸ καὶ ἀποπερατοῦνται τὰ πράγματα· μόνον
οὕτω, καὶ ὄχι ἄλλως, εἶνε δεδομένον τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ πράγματα. Ἄλλ’
αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς ὅτι εἶνε δεδομένα ἐν ὁρισμένην ὑπάρξει προσδίδει

εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα. Οἱ θεμελιώδεις καθορισμοὶ τοῦ πράγματος ὡς ὑπάρχοντος εἶνε, κατὰ τὴν γνωστὴν καλῶς τεθεμελιωμένην θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ τοῦ δεδομένου ἐν τῷ ποῦ καὶ τῷ πότε, ἐν τῷ ὄρισμένῳ τ. ἔ. χώρῳ καὶ τῷ ὄρισμένῳ χρονικῷ σημείῳ. Τὸ ποῦ καὶ τὸ πότε, καὶ ὄχι π. γ. γενικῶς τὸν χώρον καὶ τὸν χρόνον, διατυποῖ κατὰ ταῦτα, λίαν συνεπῶς, ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πέμπτην καὶ ἕκτην Κατηγορίαν· καὶ μάλιστα προηγεῖται ὁ χώρος, διότι ὁ χώρος εἶνε ἢ μᾶλλον συγκεκριμένη μορφή τῆς ιδιότητος, ὡς δεδομένου, τοῦ καθ' ἕκαστον, ἐνῶ ἢ ἐν τῷ χρόνῳ τάξις ἀναφαιίνεται μόλις ἐν τῇ παρατάξει, οἷον εἰ ἀπαριθμῆσαι τῶν στοιχείων τῆς ὑπάρξεως τῶν διαδοχικῶς δεδομένων. Ἐν τῷ χρόνῳ ὅμως τὰ πράγματα παραβαλλόμενα πρὸς ἄλληλα φαίνονται ὡς ἀλλοιούμενα ἢ ἀναλλοιώτως διατηρούμενα. Τὸ ἀλλοιωτὸν πάλιν καθορίζεται ὄχι ὡς γενικότης καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἐντελῶς ὡς καθορισμὸς παρομαρτῶν εἰς τὰ δεδομένα πράγματα. καὶ ἄρα ὡς ἐνεργεῖν τοῦ ἐνὸς καὶ πάσχειν τοῦ ἑτέρου, — καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι ἡ παρατήρησις περιορίζεται, καὶ πρέπει νὰ περιορίζηται, εἰς τὰ δεδομένα πράγματα—καθορίζεται ὡς δύο διάφοροι τρόποι τοῦ ἐκφράζειν τι, καὶ ὄχι π. γ. ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Kant ὡς ἡ μία σχέσις τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ. Τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς μεταβολῆς καταστάσεως ἀνταποκρίνονται τέλος πρὸς δύο εἶδη τῆς ἐν ἀμεταβλήτῳ καταστάσει διατηρήσεως, ἐκ τῶν ὁποίων ἄρα τὸ ἐν (ὡς ἐπιβεβαιοῦσι τοῦτο τὰ ἀριστοτελικά παραδείγματα) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐνεργητικὴν τὸ ἄλλο πρὸς τὴν παθητικὴν ἀλλοίωσιν. Οὕτω συμπληροῦται ἡ δεκάς τῶν Κατηγοριῶν· τὸ σύστημα εἶνε ἄρτιον, τίποτε δὲν λείπει καὶ τίποτε δὲν περισσεύει, καίτοι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν πάντοτε καὶ αἱ δέκα Κατηγορίαι, ἀλλὰ διάφοροι ὁμάδες αὐτῶν ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ προβλήματος.

Ἐν εἴδει κριτικῆς εἰρήσθω τὸ ἐξῆς μόνον. Ὁ Kant θεωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπαναστάσεως διὰ τῆς ὁποίας ἐξεθρονίσθη ὁ ἀριστοτελισμὸς τὸ ὅτι «τὰ πράγματα ἀποτελοῦνται καθ' ὅλοκληρίαν ἐκ σχέσεων»· μεταξὺ τῶν σχέσεων τούτων ὑπάρχουσίντινες «αὐτοτελεῖς καὶ ἀναλλοιώτοι διατηρούμενα» διὰ τῶν ὁποίων (τὸ πρῶτον) δίδεται εἰς ἡμᾶς «ὄρισμένον τι ἀντικείμενον». Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Kant, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διατυπωθῇ ἀκόμη κατηγορηματικώτερον ὡς ἐξῆς: ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς πείρας ἀναλύεται διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν εἰς ἀπειρίαν σχέσεων. Βεβαίως ὁ καθορισμὸς σχέσεώς τινος ἀπαιτεῖ ὄρους, σημεῖα συσχετίσεως μεταξὺ τῶν ὁποίων νὰ διεξάγηται αὕτη. Ἄλλ' ἀκριβῶς ταῦτα οὐδέποτε εἶνε ἀπολύτως δεδομένα εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἀείποτε ὑποθετικῶς μόνον δύνανται νὰ τεθεωρηθῶσι, μόνον δὲ ἡ βαθμηδὸν ἐμβρυθεστέρα καθισταμένη γνώσις αὐτῶν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι εἶνε αἱ κατὰ χρόνον

σχέσεις τῶν συμβαινόντων, οἱ «νόμοι» ἐν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἄγει ἡμᾶς εἰς ἀναλόγως ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῶν ὄρων τούτων. Καὶ οὕτω ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀφθάρτου διατηρουμένης βάσεως ὑπάρξεως, τὸ πρᾶγμα ὄχι μόνον δὲν εἶνε τὸ κατὰ πρῶτον λόγον δεδομένον, ἀλλ' εἶνε τὸ ἐντελῶς τελευταῖον ἐκ τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν γνώσιν τιθεμένων προβλημάτων· ἀποτελεῖ τὸ ἰδεῶδες τέρμα τῆς ἀτέρμονος αὐτῆς ὁδοῦ μᾶλλον ἢ τὸ πρῶτον αὐτῆς σημεῖον ἀρετηρίας. Τοῦτο ἀπέδειξε, κατὰ τρόπον τοσοῦτον μᾶλλον ἀναμφισβήτητον ὅσον περαιτέρω προὔχωρει, ἢ ἐρευνα ἀκριβῶς τοῦ ἀληθοῦς ὑποκειμένου τῆς κινήσεως, τῆς λεγομένης ὕλης.

Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τόσον τελεία πλάνη, ὡς τοῦτο ἀπιδεικνύει τὸ σύστημα τῶν Κατηγοριῶν καὶ ὁλόκληρος ἡ περὶ τῆς οὐσίας θεωρία αὐτοῦ, ἢ κεντρικὴ θεωρία τῆς θεμελιώδους αὐτοῦ φιλοσοφίας, ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος χαραχθεῖσαν ὁδὸν ἔστω καὶ ἐν τῷ ἔξῃς μόνον: νὰ ἐρωτᾷ τ. ἔ. διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ «Εἶναι» τὴν ἐπιστήμην καὶ μόνον ταύτην· ἀντὶ τούτου ὅμως ἔχει παρὰ πολὺ μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν γνωτικὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν διεξάγει πρὸ πάσης ἐπιστήμης ἢ κοινῆς παραστάσεως· τὸ τοιοῦτον, καίτοι συνεχεται πρὸς τὰς μᾶλλον ἐξεχούσας ιδιότητες τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀριστοτέλους, κατέστι ὄχι ἥττον ἐπιζήμιον εἰς τὴν θεμελιώδη αὐτοῦ φιλοσοφίαν. Τὸν ἀφελῆ δογματισμὸν τῆς κοινῆς ταύτης παραστάσεως καθιστᾷ καταφανῆ πρὸ παντὸς ἡ γλῶσσα. Διὰ ταύτην ἰδίως τὰ πράγματα εἶνε δεδομένα· τοῦτα ἀποτελοῦσι τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις (ὑποκειμένα) παντὸς περὶ σχέσεων ἢ ἀλλοιώσεων λεγομένου. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ ἐλάχιστη βάσανος διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τὰ ἀναλλοιώτως διατηρούμενα πράγματα διασκευάζει ἡ γλῶσσα διὰ τὰς πρώτας πρακτικὰς ἀνάγκας τῆς παραστάσεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατόν εὐχρηστότερα. χωρὶς δὲ νὰ σκεφθῆ πολὺ διατηρεῖ ταῦτα καὶ βραδύτερον, ἥπως ἀπαξ διανοήθη αὐτά, μέχρις ὅτου παρουσιασθῆ ἀναπόφευκτος ἀνάγκη μεταρρυθμίσεως τῆς πρώτης προϋποθέσεως. Ἡ γλῶσσα δὲν ἔχει ἐνδοιασμοὺς νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὰ πράγματα καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν τ. ἔ. νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὰ ὡς ὑποκείμενα ὄχι μόνον τῆς ὑπάρξεως ἀλλ' ἀκόμη καὶ τῆς μὴ — ὑπάρξεως· διότι, πράγματι, ἀρκεῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐξακολουθεῖ ὑπάρχον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ καὶ ἂν ἀκόμη περὶ αὐτοῦ λέγομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει. Τὴν ἄκραν ταύτην ἀφέλειαν τοῦ δογματισμοῦ βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσῃ εἰς Ἀριστοτέλης μεθ' ἧσα εἶχον φιλοσοφηθῆ ἀπὸ τῶν Ἐλεατῶν καὶ ἐντεῦθεν περὶ Εἶναι καὶ Μὴ—εἶναι.— Ἀλλά, τέλος πάντων, τί εἶνε ἡ δύναμις ὑπαρξίς ἢ ἀποτελοῦσα ἓνα ἐκ τῶν ἀκρογωνιαίων λίθων— αὐτὸς οὗτος μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀντίορθεσίν τινα ἐὰν εἶπωμεν τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον—τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, τί ἄλλο εἶνε ἢ μᾶλλον συγκεκαλυμμένη τις μορφή τῆς αὐτῆς ἀντιφάσεως:

ἡ ἔννοια τ. ἔ. ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ προᾶγμα πρὶν ὑπάρξει καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἐξακολουθήσει νὰ εἶνε ἀφοῦ παύσῃ ὑπάρχον;

Πῶς ἔφθασεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ «δυνάμει» εἶναι; Ἡ ἔννοια αὕτη πρόκειται νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς λεγομένης ὕλης. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀρθῶς ἀναγνωρίζει ἐν ταύτῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀόριστου πρὸ τοῦ καθορισμοῦ αὐτοῦ (*ἀόριστον πρὶν ὀρισθῆναι*) χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ κατανοήσῃ τὴν σαφῶς διαγεγραμμένην, ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ χ ἐν τῇ ἐξισώσει τῆς γνώσεως ἐν τῇ ὁποίᾳ καὶ μόνῃ τὸ ἀόριστον τοῦτο ἔχει, ὡς τι μᾶλα ταῦτα θετικόν, ὀρισμένην, τοῦτέστι μεθυσολογικὴν ἔννοιαν, καὶ τοῦτο διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι διὰ νὰ κατανοήσῃ τ' ἀνωτέρω θὰ ἀπητεῖτο νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν θέσιν τῆς γενετικῆς ἀπόψεως τῆς γνώσεως. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ τὸ ἀόριστον τοῦτο ἀνάγκη ὅπωςδῆποτε νὰ εἶνε τ. ἔ. νὰ ὑπάρχῃ, ἀπαιτεῖ δι' αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης ἔννοιαν θετικωτέραν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ Πλάτων. Ἐκεῖνο ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ εἶναι δὲν δύναται νὰ εἶνε ἀπολύτως τὸ μὴ—εἶναι τοῦ καθορισμοῦ τούτου (ἢ ἔλλειψις, ἢ *στέρησις*) ἀλλὰ τὸ δυνατὸν τοῦ ὀρισμένου τούτου εἶναι. Δὲν γίνεται ὅ,τι δήποτε ἀλλὰ γίνεται μόνον ὅ,τι δύναται νὰ γίνῃ· ἀνάγκη ἄρα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ τὸ ὀρισμένον τόδε—τὸ ὁποῖον σημαίνει ἐπίσης τὸ δυνατόν νὰ μὴ γίνῃ—νὰ προὑπῆρχε ἐν τῇ προηγουμένῃ καταστάσει ὡς τι θετικόν, ἔστω καὶ ὡς κατώτερός τις βαθμὸς καθορισμοῦ, ὡς εἶδος τι ἡμ—εἶναι.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποπειραθῆ νὰ ἐρμηνεύσῃ ταῦτα ὡς ἐξῆς: ὅτι τὸ καθοριστέον σημαίνει ὄχι ἀπλῶς τὸ ἀόριστον ἀλλὰ ταῦτοχρόνως καὶ τὸ δυνάμενον νὰ καθορισθῆ, τοῦ ὁποίου ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀκριβῆς ἔννοια ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὡς τι κατόπιν καθορίζεται τοῦτο. Οὕτω τὸ χ τῆς ἐξισώσεως εἶνε ἐν μέρει ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένον, τοῦτέστι διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς δεδομένας ποσότητας· ἐν σχέσει πρὸς ταύτας δὲν εἶνε διάφορον κατὰ βούλησιν, ἀλλὰ πάντοτε περιλαμβάνεται, ὅπως οὖν, μεταξὺ σταθερῶν, ἀφηρημένων ὀρίων καίτοι εἶνε μεταβλητὸν ἐντὸς τῶν ὀρίων τούτων. Τοιουτοτρόπως θὰ ἦτο ἴσως δυνατόν, ἐν πολλαῖς ἐκ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτῆς, νὰ μετατραπῆ ἡ ἀριστοτελικὴ ἔννοια τῆς δυνάμεως εἰς ἔννοιαν δυναμένην νὰ ὑποστηριχθῆ ἀπὸ τῆς κριτικῆς ἀπόψεως. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠδυνήθη νὰ παραγνωρίσῃ, προκειμένου τοῦλάχιστον περὶ μί ας θεμελιωδῶς σπουδαίας ἐφαρμογῆς τῆς ἐννοίας τοῦ δυνατοῦ, τοῦτέστιν τῆς τοῦ προβλήματος τοῦ ἀπείρου, τὴν σχέσιν πρὸς τὴν γνώσιν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ αὐτοτελές (ἀπόλυτον) εἶναι (Μεταφ. ΙΧ 6, 1048 b 14-15). Ἄλλ' αὕτη αὕτη ἀκριβῶς ἢ ἐξαιρέσις ἀποδεικνύει ἐναργέστερον παντὸς ἄλλου ὅτι *συνήθως* ἡ ἔννοια τῆς δυνάμεως ἰσχύει ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν γνώσιν ἀλλ' ἀμέσως ὡς πρὸς τὸ αὐτοτελές (*χωριστὸν*) ἀπόλυτον ἐκεῖνο εἶναι τὸ ὁποῖον καὶ ἐν ἐκείνῃ ἀκόμη

τῇ ἐξαιρέσει νοεῖται, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνῶσιν, ὡς τι διάφορον κατ' ἑαυτὸ ὑπάρχον. Ἐν γένει ἄλλως τε, εἶνε δυσνόητον πῶς ἡ ἐξαιρέσις αὐτῆς εἶνε κατ' ἀρχὴν δυνατὸν ἀρμονικῶς νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀριστοτελικῶν ἐννοιῶν. Συνήθως, «δυνατὸν» ἀποκαλεῖται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν πράγματι δύναται νὰ γίνῃ καὶ τελειωτικῶς πράγματι γίνεται (IX 4) ἐπὶ τοῦ ἀπείρου ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω (IX 6, ἰδ. ἀν.). Ἐνταῦθα ἄρα ἡ ἐννοια τοῦ δυνατοῦ μετεβλήθη διὰ μιᾶς.

Γενικῶς, τοῦτακτίον, ἀναφέρεται ἀναντιρρήτως ἡ δύναμις εἰς τὸ «συμπεληρωμένον», ἄρτιον εἶναι, ἐν τῷ ὁποίῳ «πραγματοποιεῖται» τὸ δυνατόν. Οὕτω ὅμως ἐξαφανίζεται ἐντελῶς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀορίστου πρὸ τοῦ καθορισμοῦ αὐτοῦ» ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν μεθ' οὐδολογικὴν αὐτοῦ ἐννοιαν δὲν λαμβάνεται τ. ἔ. πλέον ὑπ' ὄψιν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ὁδοῦ τῆς γνώσεως: μεταβάλλεται εἰς τὴν τελείως ἀνωφελῆ φράσιν ὅτι: ὅ,τι γίνεταί ἀνάγκη νὰ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων δυνατόν νὰ γίνῃ, ἄρα, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ δυνατοῦ, ὑπῆρχεν ἤδη. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γνῶσιν τὸ τοιοῦτον οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ἡ ἐξίσωσις τῆς γνώσεως παύει κατ' ἀρχὴν νὰ εἶνε σχέσις μεταξὺ χ. καὶ Λ, ἐξαφανίζεται παντελῶς τὸ ἴδιον ἔργον τῆς γνώσεως, ἡ γνῶσις καθίσταται ταῦτολογία. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅμως ταύτης καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἐξήγησις τοῦ ἀπείρου ὡς δυνάμεως καὶ ὄχι πραγματικότητος μεταβάλλεται εἰς ἀπλοῦν μέσον διὰ νὰ ἐξέλθῃ ὁ Ἀριστοτέλης τῆς ἀμηχανίας, καθίσταται ἡ συντομωτέρα ὁδὸς ὅπως κα αστήση ἀκινδύνους τὰς διὰ τὸν δογματισμὸν τόσον ἐνοχλητικὰς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου. Πραγματικόν τι δὲν σημαίνουσι ἀλλὰ καὶ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ τὰς ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς, ἄς ἐξακολουθήσωσι λοιπὸν διάγουσαι τὴν ἠκρωτηριασμένην αὐτῶν ὑπαρξίν ἐν τῷ ἡμίφωτι τῆς ἡμι-πραγματικότητος! Ἡ βαθεῖα ἐννοια τοῦ πλατωνικοῦ ἀπείρου ὡς ἀνεξαντλήτου πηγῆς διαρκῶς νέων ἀφορισμῶν, ἡ ἐν αὐτῇ κειμένη προαίσθησις τῆς θεμελιώδους ἐννοίας πρώτης γενέσεως δὲν κατανοεῖται. Ἡ ἐννοια μάλιστα τῆς δυνάμεως πρόκειται νὰ βοηθήσῃ διὰ νὰ ἐξέλθῃ τελείως τῶν ἡμετέρων ὀμμάτων τὸ τελευταῖον τοῦτο καὶ ἐμβροιδέστερον πρόβλημα γενετικῆς φιλοσοφίας τῆς γνώσεως. Ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν τὴν πανάκειαν διὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ συστήματος τόσον τὰ μεγάλα ὅσον καὶ τὰ μικρά· νομίζομεν ὅτι εἶνε μᾶλλον ἢ ἀποθήκη ἀχρήστων εἰς τὴν ὁποίαν ὁ τακτικὸς ἐκεῖνος νοῦς ἀπεδίωκε ὅλα τὰ ἐνοχλητικὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο νὰ λύσῃ.

Ἦδη εἴμεθα ἐπαρκῶς προπαρασκευασμένοι διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦτέστιν εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τῆς Οὐσίας καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς μορφῆς ὡς μίας, καὶ μάλιστα τῆς σπουδαιότερας, τῶν ἐκδηλώσεων τῆς οὐσίας ἡ ὁποία ὑπεῖσθηλθεν

εἰς τὴν θέσιν τῆς πλατωνικῆς Ἰδέας καὶ πρόκειται νὰ μεταρρυθμίση καὶ ἄρα νὰ καταργήση αὐτήν.

1. Ἡ θεμελίωσις τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας

(Μεταφ. Γ 3 καὶ 4).

Ἡ θεμελίωσις τῆς περὶ τῆς οὐσίας θεωρίας εἰς τὸ Τέταρτον βιβλίον τῆς Μεταφυσικῆς περιέχει ἴσως τὴν μεγίστην προσέγγισιν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς κριτικῆς τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρ' Ἀριστοτέλη. Ὁρμᾶται ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων ὁρῶν τῆς κρίσεως. Διὰ νὰ εἶνε ὠρισμένη ἡ ἐννοία τοῦ λεγομένου (Α εἶνε Β) ἀπαιτεῖται ἡ ἐνότης καὶ ἡ ταυτότης 1) τοῦ κατηγορουμένου 2) τοῦ ὑποκειμένου.

Ἐάν, κατ' ἀρχὴν, τὸ λεγόμενον πρόκειται νὰ σημαίη τι, εἴναι πρόκειται νὰ ἔχη ἐννοιάν τινα, ἀνάγκη, πρῶτον, ἡ λέξις ἢ ἀντιπροσωπεύουσα τὸ κατηγορούμενον νὰ σημαίη ὅτι τὸ ὑποκείμενον εἶνε τοῦτο ἢ τοῦτο τὸ ὠρισμένον (1006 a 25, τοδί, 30). Ἀνάγκη ἡ σημασία τοῦ κατηγορουμένου νὰ εἶνε μία καὶ ὠρισμένη ἄλλως δὲν θὰ ἀποτελεσθῆ λεγόμενον ἔχον ἐννοιάν τινα (οὐκ ἂν εἴη λόγος, 1006 b)· ἄλλως (ἀναγιγνώσκουσαν ἔκφρασιν ἐνθυμίζουσαν τὸν Πλάτωνα) καταστρέφεται πᾶσα «συνομιλία» (συνεννόησις). Διότι δὲν εἶνε δυνατὸν κἂν νὰ διανοηθῶμεν χωρὶς νὰ διανοηθῶμεν ἐν τι, ἐκφράζεται ὁ Ἀριστοτέλης θαυμασίως (αὐτ. 10), θεμελιῶν οὕτω τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο σημασιῶν τὰς ὁποίας δι' αὐτὸν ἔχει ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος.

Ἡ ἀρνησις τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος θὰ ἀνήρει, δεύτερον, καθ' ὁλοκληρίαν τὸ *τι ἦν εἶναι*, τοῦτέστι τὴν σημασίαν ἀφηρημένης τινὸς ἐννοίας τὸν καθ' ὅρισμόν τῆς οὐσίας ὑπάρχοντός τινος (τὴν ἔκφρασιν ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶνε, ἐνόσω εἶνε), παραδείγματος χάριν τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος ἐφ' ὅσον αὕτη σημαίνει ὑπάρχον τι κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ (κατ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε ἐφ' ὅσον εἶνε ἀκριβῶς τοῦτο τ.ἔ. ἄνθρωπος), ἐν μιᾷ λέξει κατὰ τοὺς ἀναφαιρέτους αὐτοῦ καθορισμοὺς (ὁποιοιδίποτε καὶ ἂν εἶνε οὗτοι, διότι τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει ἀνάγκη καθορισμοῦ). Εἰς τὸ δεύτερον ἄρα μέρος τῆς ἐρεῦνης (ἀπὸ 1007 a 21 καὶ ἐφεξῆς) δὲν πρόκειται πλέον περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς σημασίας τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς σχέσεως ἐκάστου κατηγορουμένου, τοῦλάχιστον κατὰ τελευταῖον λόγον, πρὸς ὑποκείμενον τοιοῦτον ὥστε νὰ ἀνήκουσιν αὐτῷ οὐσιωδῶς καὶ ἀπαραιτήτως τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα κατηγορούμενα. Διότι βεβαίως εἶνε δυνατὸν ὀρθῶς ν' ἀποδοθῆ εἰς ὑποκείμενόν τι προσδιορισμός τις ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἀνήκη εἰς αὐτὸ οὐσιωδῶς ὡς τοιαῦτον παραδείγματος χάριν: εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ κατηγορούμενον λευκός. Ἀλλὰ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ προσδιορισμὸς οὗτος ὑποδεικνύει κατ' ἀνάγκη

ἄλλον τινὰ προσδιορισμὸν ὃ ὁποῖος οὐσιωδῶς ἐνίκει εἰς τὸ ὑποκείμενον· παραδείγματος χάριν δὲν εἶνε οὐσιῶδες τὸ νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος λευκὸν χροῶμα, ἀλλ' εἶνε οὐσιῶδες νὰ ἔχη χροῶμα· ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ λευκοῦ χροῶματος περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν τοῦ χροῶματος ἐν γένει. Ἐὰν τὰ πράγματα δὲν εἶχον οὕτω, ἐὰν ὅλα τὰ κατηγορούμενα ἐθεωροῦντο ἐπ' ἄπειρον ὡς μὴ οὐσιῶδη, θὰ ἐστεροῖτο γενικῶς τὸ λεγόμενον τῆς ἀσφαλοῦς, τὰ ὑ-
τῆς ἀναφορᾶς, θὰ ἐναπέμενεν ἀοριστία τις ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐκείνου εἰς τὸ ὅποιον ἀναφέρεται τὸ λεγόμενον, ἄρα ἐν τῇ σημασίᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ λεγομένου ὅσονδήποτε ἐνιαία καὶ ἂν εἶνε ἡ σημασία τοῦ κατηγορουμένου.

Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶνε ἀναντιρρήτως ὀρθή. Ἐπίσης ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ τελευταία ἔννοια τῆς συνδέσεως (συμπλοκῆ) τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου ἐν τῇ κρίσει εἶνε ἡ ἐξῆς: ἡ ἀναγκαία ἀναφορὰ παντὸς μεταβλητοῦ καθορισμοῦ εἰς τελευταίους ἀμεταβλήτους. Τοῦτο πολὺ ὀρθῶς ἐξάγεται ἐκ τῶν νόμων τῆς κρίσεως. Οὐχ ἦτον εἶνε εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπείσρχεται λίθρα ὃ δογματισμὸς καὶ ἔκτοτε διατηρεῖται χωρὶς νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐκριζωθῇ. Ἡ συνήθης σκέψις θεωρεῖ ἔννοιάν τινα, οἷον: «ἄνθρωπος» ὡς δεδομένην· ἡ ταυτότης τῶν λέξεων ἀντικαθιστᾷ δι' αὐτὴν τὸ ταύτως καθωρισμένον ὑποκείμενον, ἐξαπατᾷ δὲ αὐτὴν ἐμποδίζουσα τὴν λύσιν τοῦ δυσχεροστάτου προβλήματος ἐὰν καὶ τί, κατ' ἀρχὴν, ἐν τοιαύτῃ τινὶ ἐννοίᾳ νοεῖται ὡς ἀναλλοιώτως ταῦτόν. Ἡ ἐπιστήμη καταστρέφει πανταχοῦ τὴν ψευδῆ ταύτην βεβαιότητα ὅσον ἀφορᾷ τὰ πραγματικὰ ὑποκείμενα. Κατανοεῖ ὅλοῦν περισσότερον ὅτι ἀκριβῶς τὰ τελευταία ἐπακριβῶς νοηθέντα ὑποκείμενα τῆς ἀλλοιώσεως—ὕλη, ὕλικὰ στοιχεῖα, ἄτομα, σημεῖα ὄγκου ἢ ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ταῦτα ἀποκαλῶνται—εἶνε μόνον ἀρετηρία, ὄχι τελευταῖαι βάσεις, δοκιμαστικοὶ καὶ ὄχι τελειωτικοὶ καθορισμοί. Βεβαίως ἀναγνωρίζει πάντα ταῦτα ὁ νόμος τῆς οὐσίας, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη γνωρίζει ὅτι δι' οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν ἀρετηριῶν αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὃ συνήθης τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι θεωρεῖ ἀπλούστατα ὡς δεδομένον, τ. ἔ. τὰ ἀπόλυτα ὑποκείμενα τῆς ἀλλοιώσεως.

Διὰ νὰ ἐπιτευχθῶσι ταῦτα θὰ ἦτο ἀνάγκη (διὰ νὰ θίξωμεν μόνον ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ζητημάτων τὰ ὅποια εἶνε δυνατόν ἐνταῦθα ν' ἀνακηθῶσι) νὰ εἶνε δυνατός ὁ ἀπόλυτος καθορισμὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρονικοῦ σημείου. Κατὰ τοὺς νομίμους ὅρους τοῦ κατὰ χώρον καὶ χρόνον καθορισμοῦ μόνον ἐπ' ἄπειρον σχετικοὶ καθορισμοὶ εἶνε δυνατοί, οἱ ἀπόλυτοι εἶνε ἀποκεκλεισμένοι. Ἐὰν καὶ τοῦτο μόνον λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μεγάλως θὰ ἀπορήσωμεν βλέποντας τὴν πεποίθησιν μὲ τὴν ὁποίαν διαρκῶς διατείνεται ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐνταῦθα π.χ. ἐν τῷ καθορισμῷ τοῦ ἀληθοῦς σημείου ἀναφορᾶς ἢ ὑποκειμένου τοῦ λεγομένου, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐξακολουθῇ ἐπ' ἄπειρον, διότι τότε οὐδὲν θὰ ἦτο καθωρισμένον, διότι δὲν θὰ προέκυπτεν ἐκ

τούτου ένότης (1007 b 1. 10). Βεβαίως, κατά τύπον έχει και ούτω πληρέστατον δίκαιον είνε ἀληθέστατον ὅτι δέν θά ἔπρ ε π ε ν ἡ ἐργασία αὐτή νά ἐξακολουθῆ ἐπ' ἄπειρον, εἰ ἄν ἐπρόκειτο νά ἀποκτήσωμεν ἀπόλυτον γνώσιν· πράγματι ὅμως ἐξακολουθεῖ ἐπ' ἄπειρον· ἄρα δέν ἀποκτᾶται ἀπόλυτος γνώσις. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως, ἐκ τοῦ ὅτι λογικῶς εἶνε ἀναγκαῖα ἡ γνώσις συμπεραίνει ἀπόλυτον λογικήν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου και μάλιστα ὄχι τελευταίου τινός, ἀπροσίτου εἰς ἡμᾶς «ἀντικειμένου καί» ἑαυτὸ—ὡς πρὸς αὐτὸ δυνάμεθα ἡσύχως νά παραδεχθῶμεν ἰσχύσαν τὴν προϋπόθεσιν, διότι δέν γνωρίζομεν αὐτὸ—ἀλλὰ τοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐμπειρικὴν γνώσιν δεδομένου. Ἡ ὀρθότερον: διὰ τὸν Ἀριστοτέλην δέν ὑπάρχει κἂν ἐνταῦθα ἀνάγκη συμπεράσματος, ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς θεωρεῖ τὴν διανόησιν ὡς ἀπολύτως ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐξαρτημένην, τὸ λεγόμενον τὸ ὅποιον ἦτο ὀρθὸν ἐνόσω ἀνερέετο εἰς τὴν διανόησιν μεταβάλλεται δι' αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ και ἄνευ ἀνάγκης ἄλλης τινός δικαιολογίας εἰς λεγόμενον περὶ τοῦ ὄντος, περὶ τῆς δεδομένης ὑπάρξεως τῶν ἀντικειμένων τῆς πείρας.

Ἴδῃ ἐφθάσαμεν εἰς σημεῖον ὅπου ἡ ἐκλογή μεταξὺ τῆς κριτικῆς και τῆς δογματικῆς ἀπόψεως τῆς γνώσεως δέν εἶνε πλέον ζήτημα ἀτομικῆς γνώμης, ἀλλ' ἔχει ἀναμφισβητήτως και ὀριστικῶς κριθῆ διὰ πάντας ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους αἱ ἑκατονταετηρίδες ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, δέν ἀπέβησαν εἰς μάτην. Τοῦτο ἀκριβῶς σημαίνει τὸ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς οὐσίας εἶνε, ὡς και αἱ λοιπαὶ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς γνώσεως, συνθετικὴ και ὄχι ἀναλυτικὴ πρότασις, ὅτι αὐτὴ σημαίνει τὸν νόμον τῆς μεθόδου πρὸς σύστασιν τοῦ ἀντικειμένου τὸ πρῶτον ἐν τῇ γνώσει, τὸν νόμον λειτουργίας τῆς γνώσεως ἡ ὁποία ὅμως λειτουργία πράγματι εἶνε ἄπειρος, ἀτελεύτητος. Ἀντικείμενον εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμεῖς θέτομεν ὡς ἔν, ὡς ταῦτόν· τὸ ἀντικείμενον ὡς οὐσία εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμεῖς παραδεχόμεθα ὡς ταῦτόν σημεῖον ἀναφορᾶς τῶν ἡμετέρων λεγομένων, τὸ ὅποιον ὅμως ἰσχύει πάντοτε σχετικῶς, ὄχι ἀπολύτως. Ὁ Ἀριστοτέλης, τὸναντίον, ἐν κειοιθῆσει προϋποθέτει ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶνε δεδομένον· ὅποιον διανοούμεθα αὐτό, τοιοῦτον κατ' ἀνάγκην και εἶνε. Βεβαίως, ὅτι κατ' ἀνάγκην ἰσχύει διὰ τὴν ἡμετέραν γνώσιν, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει φυσικῶς και διὰ τὸ ἀντικείμενον, ὡς ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας γνώσεως. Τοῦτο ὅμως δέν σημαίνει ὅτι τὸ ἀντικείμενον καί' ἑαυτὸ, τελείως καθωρισμένον, ἀνάγκη νά εἶνε τοιοῦτον ὅποιον θέτει αὐτὸ ἡ ἡμετέρα γνώσις· ἀλλὰ τὸ «εἶνε» τοιοῦτον δύναται νά σημαίνῃ μόνον ὅτι εἶνε δι' ἡμᾶς, ἀναλίγως τοῦ βαίμου, ὑπὸ τὰς ἐκίεστοτε προϋποθέσεις τῆς ἡμετέρας γνώσεως ἐν τῷ καθορισμῷ αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ ὅμως ταῦτοχρόνως, και μάλιστα ἐπ' ἄπειρον, νά εἶνε ἐπιδεικτικὸν ἀκόμη περαιτέρω καθορισμοῦ.

Τοῦτο ἐνεγνώρισεν ὁ Kaut, εἰς ἓν ἐκ τῶν διδακτικωτάτων κεφαλαίων

τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ Νοῦς» («Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Νοῦς» ἐν τῇ συγκρούσει τῶν ἀντινομιῶν), ὡς τὸ ὑγιὲς μέρος τοῦ ἔμπειρισμοῦ. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο γέμει κτυπημάτων ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους· τὰ κτυπήματα ταῦτα εἶνε τοσοῦτω μᾶλλον βαρέα ὅσον ὁ Kant οὔτε λέγει οὔτε διανοεῖται ὅτι ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκφέρει τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπερόχῳ αὐτοῦ ἀταταραξία ἐκφράζει ἀπερίττως καὶ σαφῶς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος.

2. Ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφή (Μεταφ. Ζ).

Ἡ ἀριστοτελικὴ θεωρία περὶ τῆς Οὐσίας ὡς μορφῆς, ὡς ἀναπτύσσεται αὕτη εἰς τὸ Ἑβδομον Βιβλίον τῆς Μεταφυσικῆς, περιλαμβάνει τὴν κυρίως βάσιν τῆς κριτικῆς τῆς περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρίας. Διότι, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἡ μορφή προτίθεται νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ συνεπῶς νὰ καταργήσῃ τὴν Ἰδέαν. Ἡ ἐμβριθής, ἀλλ' ἐν τῇ πλοκῇ ἐκτάκτως δυσχερῆς περιγραφή τῆς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἡ τελικὴ ἐξωτερικὴ μορφή δὲν εἶνε ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀποτελεῖται—οἷανδὴποτε γνώμην καὶ ἂν ἔχη τις ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν σύνδεσιν τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ βιβλίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδ. Philos. Monatshefte XXIV. σελ. 561. ἐπ.—κατ' οὐσίαν τοῦλάχιστον, ἐκ δύο ἐρευνῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία (κεφ. 4-6 καὶ 10-14 μὲ τὴν ἐν εἴδει ἐπαναλήψεως προσθήκην τοῦ κεφ. 16) πραγματεύεται περὶ τῆς μορφῆς ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως, ὡς περιεχομένου τοῦ ὁρισμοῦ (τί ἦν εἶναι), ἡ δὲ ἄλλη περὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐν τῇ σπουδαιότητι αὐτῆς διὰ τὴν κατανόησιν τῆς γενέσεως. ἄρα, μᾶλλον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔργον τῆς φυσικῆς (κεφ. 7-9 καὶ 15-19· τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐρεύνης εἰς τὴν δευτέραν μετάβασιν ἀποτελεῖ τὸ κεφ. 17).

α') Ἡ μορφή ὡς ὁρισμός.

Ἡ οὐσία τῆς πρώτης ἐρεύνης περιλαμβάνεται εἰς τὰς ἀναλύσεις τοῦ ἕκτου κεφαλαίου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ὁρισμοῦ πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶνε ἐκ τῶν προτέρων πεπεισμένος ὅτι ἢ κατ' ἰδίαν οὐσία εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐν τέλει πρόκειται νὰ ὁρισθῇ· εἶνε ὁμως τοῦλάχιστον καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη ζήτημα, εἰ ὁρισμός τις δύναται πράγματι νὰ ἐκφράσῃ ἐπακριβῶς τὸ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφαίνεται: ναί, τοῦλάχιστον εἰ ἢ κατ' ἕκαστον οὐσία εἶνε πράγματι τὸ ἀμελιῶδες καὶ δὲν προηγεῖται ταύτης ἄλλο τι θεμελιωδέστερον, ὡς φαντάζεται ὁ Πλάτων ὅτι πράττουσι τοῦτο αἱ Ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι τοῦτέστι—οὕτω ἐνταῦθα καὶ διαρκῶς παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης—κατ' αὐτὸν εἶνέ καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα πράγματα «παρὰ» τὰς συγκεκριμένας κατ' ἰδίαν οὐσίας.

Ἄν ὁμοῦ παραδεχθῶμεν τὰς Ἰδέας ὡς τοιαύτας ἀποκεχωρισμένας (ἀπολελυμέναι) οὐσίας τότε 1) δὲν θὰ ὑπῆρχε γνῶσις τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων 2) αἱ Ἰδέαι ἀφ' ἑτέρου θὰ ἔστερουντο τοῦ εἶναι. Διότι βεβαίως ἡ ἔννοια τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἐκείνου θὰ εἶνε ὅτι οὔτε εἰς τὸ ἀγαθόν (εἰς ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται τὸ κατηγορούμενον ἀγαθόν, εἰς τὸ κατὰ Πλάτωνα «μετέχον») θὰ δύναται ν' ἀποδοθῆ τὸ εἶναι—ἀγαθόν (τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ) οὔτε εἰς τοῦτο τὸ εἶναι—ἀγαθόν τὸ νὰ εἶνε ἀγαθόν. Τὸ καθ' ἕκαστον ἄρα δὲν θὰ ἐγιγνώσκετο διὰ τοῦ ὁρισμοῦ, καὶ εἰς τὸν ὁρισμόν, εἰς τὴν πλατωνικὴν Ἰδέαν, δὲν θ' ἀνταπεκρίνεται συγκεκριμένον εἶναι, τὸ ὁποῖον εἶναι, συμφώνως τῇ προϋπόθεσει τοῦ Ἀριστοτέλους, μόνον εἰς τὸ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα ἀνήκει. Θὰ εἶνε δηλονότι ἀνάγκη εἰς ἕκαστον ὁρισμόν νὰ ἀντιστοιχῇ συγκεκριμένον εἶναι· ἀλλὰ, πάντως, κατὰ Πλάτωνα, τὴν Ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ δὲν πληροῖ τὸ συγκεκριμένον, τὸ ἀποκαλούμενον ἀγαθόν. Κατὰ ταῦτα, ἡ Ἰδέα ἐν γενεῇ ὡς τοιαύτη, δὲν εἶνε ἔκφρασις συγκεκριμένου τινὸς εἶναι· λίαν συνεπῶς ἄρα καὶ ἡ γενικοῦτάτη ἰδέα τοῦ εἶναι δὲν ἀντιπροσωπεύεται ἐν τῷ συγκεκριμένῳ εἶναι, ὅποτε ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἰδεῶν ἀπάγεται, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους, τελείως εἰς τὸ ἄτοπον.

Τοιαύτη τις νομίζομεν ὅτι εἶνε ἡ ἔννοια τῆς ἐκτάκτως συνεπτυγμένης καὶ δυσχεροῦς ἀποδείξεως (1031 a 28—b 11). Ἀπαιτεῖται ὀπωσοῦν χρονικόν τι διάστημα διὰ νὰ κατανοήσῃ τις ὁλόκληρον τὴν σπουδαιότητα τῆς ῥηζικωτάτης ταύτης ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς θεωρίας περὶ τῶν Ἰδεῶν. Τὸ δῆθεν σφάλμα τοῦ Πλάτωνος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, κατ' αὐτόν, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁρισμοῦ π.χ. τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν ἐξαντλεῖται τελείως εἰς τὸ συγκεκριμένον καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται τὸ κατηγορούμενον τοῦτο. Ἀλλὰ, ἐὰν τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορούμενον τῆς προστάσεως: τοῦτο (τὸ συγκεκριμένον) εἶνε ἀγαθόν, δὲν συμφωνοῦσι κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε ἐν τῷ ὑποκειμένῳ (τῷ «τοῦτο») νὰ δίδονται πλήρως οἱ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἐκφερόμενοι καθορισμοί, ἐάν, ἄρα, κατὰ τὴν φρασεολογίαν τοῦ Kant, ἡ πρότασις δὲν εἶνε ἀναλυτικὴ, τότε οὔτε εἰς τὸ ὑποκείμενον ἀνήκει πρᾶγματι τὸ περὶ οὗ πρόκειται κατηγορούμενον, οὔτε τὸ κατηγορούμενον τοῦτο ἀποδίδεται πρᾶγματι ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου διὰ τὸ ὁποῖον ἐξηγέσθη.

Κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἔννοιαν τῆς μεθέξεως ἡ κρίσις «χ εἶνε Α» σημαίνει, συμφώνως πρὸς τὰς ἀναμφοισθητικὰς σαφεῖς ἐξηγήσεις εἰς τὸν «Φαίδωνα», τὴν ὑπαγωγὴν τῆς κατ' ἰδίαν περιπτώσεως ὑπὸ τὸν γενικὸν νόμον. Ὁ νόμος οὗτος οὐδέποτε φανεροῦται καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ κατ' ἰδίαν περιπτώσει, ἀλλὰ πάντοτε περιορισμένως. Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς, φρονεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἐλάβομεν γνῶσιν τοῦ τοῦ ὑπάρχοντος, καὶ ἀντιστρόφως ἡ Ἰδέα δὲν ἔλαβε σημασίαν ὑπάρξεως ἐν αὐτῷ, καὶ ἄρα αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἰδέα δὲν ὑπάρ-

χει· εἶνε ὁμως δι' αὐτὸν ἀναμφισβήτητον ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος, ἀνάγκη αὕτη νὰ ὑπάρχη, νὰ ὑπάρχη ὡς οὐσία. Οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ποτὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Πλάτωνος πόλεμικῆς, διανοήθη, καὶ ἅπαξ μόνον, ὅτι τὸ εἶναι τὸ ὅποιον ὁ Πλάτων ἀποδίδει εἰς τὰς Ἰδέας αὐτοῦ εἶνε δυνατόν νὰ σημαίνη ἄλλο τι ἢ ὑπαρξιν συγκεκριμένην.

Ποῖος ἐκ τῶν δύο ἔχει ἐνταῦθα κατ' οὐσίαν δίκαιον δύναται νὰ καταστῇ ἀμέσως φανερόν ἐάν λάβωμεν ὡς παράδειγμα πλατωνικῆς Ἰδέας νόμον τινα π.χ. τὸν νόμον τοῦ Νεύτωνος περὶ τῆς παγκοσμίου ἑλξεως. Ὁ νόμος δὲν φανεροῦται εἰς τὴν κατ' ἰδίαν ἐμπειρικὴν περίπτωσιν καθ' ὅλον τὸ περιεχόμενον ἐκείνου τὸ ὅποιον σημαίνει, οὔτε εἰς ἀθροισμα κατ' ἰδίαν περιπτώσεων, μάλιστα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν οὔτε εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, διότι ἐνόσφ φανταζόμεθα τὸ σύνολον ὡς ἀθροισμα κατ' ἰδίαν περιπτώσεων (μόνον δὲ τοῦτο εἶνε δυνατόν κατὰ τὰς προϋποθέσεις τοῦ Ἀριστοτέλους) ἐξαίρομεν τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις ὡς διακεκριμένα σημεῖα ἐκ τοῦ συνεχοῦς τοῦ γένους τὸ ὅποιον σημαίνει ὁ νόμος· ὁσαδὴποτε ὅμως δυνατὰ διακεκριμένα σημεῖα δὲν ἐξαντλοῦσι τὸ συνεχές. Ἐν τῇ μεθέξει τὸ ὑποκείμενον πραγματοποιεῖ μόνον τμηματικῶς τὸ κατηγορούμενον, ἄρα ἡ σύμπτωσις ἀμφοτέρων τὴν ὅποιαν ἀπαιτεῖ ὁ Ἀριστοτέλης πράγματι δὲν λαμβάνει χώραν.

Ἀλλὰ ὡς ἐκ τούτου δὲν αἴρεται καὶ ἡ σχέση τοῦ χ πρὸς τὸ Α, ἡ θεμελιοῦσα τὴν κρίσιν καὶ δι' αὐτῆς τὴν γνῶσιν. Ἡ κατ' ἰδίαν περίπτωσις δὲν παύει νὰ γινώσκηται διὰ τοῦ νόμου οὔτε ὁ νόμος παύει νὰ ἔχη πραγματικὴν ὑπαρξιν ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν περιπτώσεσι, καίτοι ἐν οὐδεμίᾳ κατ' ἰδίαν περιπτώσει οὔτε ἐν οἰσδήποτε τινὶ ἀθροίσματι τοιούτων περιπτώσεων πραγματοποιεῖται οὗτος τελείως. Ἡ σχέση, κατὰ ταῦτα, μεταξὺ τοῦ χ καὶ τοῦ Α οὐδ' ἀμῶς εἶνε σχέσις ταῦτότητος ὡς ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ἀπαραίτητον. Ἡ προϋπόθεσις αὕτη εἶνε, ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως, ἡ ἀληθῆς ῥίζα τῆς πλάνης τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὅποιαν ὅμως, εἶνε ἀληθές, ὅτι συμφερίζεται μέχρι σήμερον καὶ ἡ πλειονότης τῶν περὶ τὴν λογικὴν ἀσχολουμένων.

«Εἰς ὅ,τι δὲν εἶνε δυνατόν ν' ἀποδοθῇ τὸ κατηγορούμενον εἶναι-ἀγαθόν, τοῦτο δὲν εἶνε ἀγαθόν» (1031b 11). Τὸ ἀνωτέρω ἔχει ἕφος λίαν ἀκίνδυνον, ἕφος αὐτόχρημα ταυτολογίας· ἀλλὰ λαμβάνεται ἐν τῇ λίαν ἀμφιβόλω σημασίᾳ ὅτι ἡ κρίσις καθίσταται ἀδύνατος ἂν μὴ τὸ ὑποκείμενον πληροῖ τελείως τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου· τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶνε τότε μόνον δυνατόν ὅταν τὸ κατηγορούμενον εἶνε διακεκριμένον τι καὶ ὄχι ὅταν ἐμπερικλείει τὴν ἔννοιαν συνεχοῦς, διότι τὸ ὑποκείμενον, ὡς καθ' ἕκαστον, εἶνε κατ' ἀνάγκην διακεκριμένον τι ἤδη ὅμως, ὡς γνωστόν, πάντα τὰ γνήσια γένη (ἔννοιαι νόμων) εἶνε

μᾶλλον συνεχές τι ἄρα ἢ προϋπόθεσις δὲν δύναται νὰ ἔχη ἐφαρμογήν, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν γνησίων γενῶν.

Ἡ πρὸς τ' ἀνωτέρω ἀντιστοιχοῦσα δευτέρα ἀντίρρησης ὅτι τ. ἔ. ὑπὸ τὴν ῥηθεῖσαν προϋπόθεσιν αὐτὴ αὕτη ἢ Ἰδέα δὲν «ὑπάρχει» προϋποθέτει ὡς μοναδικὴν ἔννοιαν τοῦ εἶναι τὸ νὰ πραγματοποιεῖται τοῦτο ἐν διακεκριμένῃ, κατ' ἰδίαν ὑπάρξει. Διὰ τὸν «Πλάτωνα ὅμως «εἶναι» σημαίνει γενικώτατα : εἶναι τι καθωρισμένον ἐν τῇ διανοήσει. Μόνος ὁ νόμος καθορίζει καὶ μόνον οὗτος εἶνε τελείως ἐν ἑαυτῷ καθωρισμένος, τὸ ὁποῖον κατὰ Πλάτωνα σημαίνει ὅτι μόνος οὗτος ὑπάρχει ἐν αὐστηρᾷ σημασίᾳ. Αἱ πρῶται κρίσεις—αἱ ὁποῖαι ἐὰν ταυτοχρόνως εἶνε καὶ θεμελιώδεις, ἐκφράζουσι καθαράς λειτουργίας τῆς διανοήσεως, ἄλλως προέρχονται ἐκ τοιούτων πάντως ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτῶν καὶ συμφώνως πρὸς ταύτας· ἰσχύουσιν ἀρχεγόνως, ἢ τοῦλάχιστον μᾶλλον ἀρχεγόνως, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἰσχὺν τῶν ἀμέσως εἰς τὸ χ τῆς πείρας ἀναφερομένων κρίσεων αἱ ὁποῖαι κατατάσσουσι μόνον τὸ καθ' ἕκαστον διακεκριμένον, ὑπὸ τὸ συνεχές τῶν ὑπὸ τῶν πρώτων (θεμελιωδῶν) κρίσεων ἀφορισμένων γενῶν. Τὸ ζήτημα τῶν ὅρων ὑπὸ τοὺς ὁποίους εἶνε δυνατὴ ἢ ἐκφρασις συγκεκριμένης ὑπάρξεως εἶνε ζήτημα λεπτομερειῶν. Ἡ ἀντίρρησης θὰ εἶχεν ἔννοιάν τινα ἐὰν ἔλεγεν ὅτι ὁ Πλάτων δὲν προϋχώρησεν ἀρκούντως ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ὀρθῆς ἀρχῆς διὰ νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς καὶ τελείως τοὺς ὅρους τούτους· ἀλλὰ τότε ἡ ἀντίρρησης δὲν θὰ ἔβηγε ποσῶς τὴν ἀρχήν.

Ἐπαρξίς σημαίνει τέλειον καθορισμὸν τοῦ ἴοδε. Τὸ τοιοῦτον ἀποτελεῖ τῶντι πρόβλημα ἄνευ τέλους. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται ὅτι ἡ γνῶσις εἶνε ἀδύνατος, ἐκτὸς ἐὰν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς λάβωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς γνώσεως ἐν ἀπολύτῳ σημασίᾳ, ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς γνώσεως λαμβάνεται σχετικῶς καὶ ὡς ἐκ τούτου λαμβάνεται σχετικῶς καὶ ἡ ἔννοια τῆς ὑπάρξεως ἢ τοῦ συγκεκριμένου εἶναι. Ἡ σχετικὴ αὕτη σημασία ὄχι μόνον δὲν αἶρει τὴν ἔννοιαν τῆς γνώσεως ἀλλὰ, τοῦναντίον, τὸ πρῶτον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν γνῶσιν ἐν τῇ πλέον ὠρισμένῃ ἐννοίᾳ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐρεῦνης ἐν γένει. Ὁ Ἀριστοτέλης μᾶλλον ἔφραξεν εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸς αὐτὴν ἄγουσαν ὁδὸν διὰ τῆς ἀφελουῆς αὐτοῦ ἀπολύτου ἀπαιτήσεως ὅτι : διὰ νὰ λεχθῇ κατ' ἀρχὴν τι ἐγκύρως ἀνάγκη ἔννοια καὶ πρᾶγμα νὰ συμπίπτωσιν ἀπολύτως.

Χαρακτηριστικὸν διὰ τὸν ἀφελῆ τοῦτον ἀπολυτισμὸν εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνταῦθα, ὡς καὶ πανταχοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι αἱ Ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος πρέπει νὰ σημαίνωσι συγκεκριμένας ὑπάρξεις διότι ἄλλως ἀκριβῶς αὐταὶ θὰ μετεῖχον ἄλλου τινός· ἐνῶ αἱ βάσεις τοῦ καθορισμοῦ (*ὑποκείμενα*) εἶνε μᾶλλον τὰ συγκεκριμένα πράγματα τῆς πείρας (1031b 15-18). Ὅτι βάσεις τοῦ καθορισμοῦ εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε αἱ ἀρχαί, οἱ νόμοι, κεῖται ἐντελῶς ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ.

Ἡ φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτος συνέπεια τῆς τελείας ταύτης παρεξή-

γίσεως εἶνε τὸ περίφημον ἐπιχείρημα τοῦ «τρίτου ἀνθρώπου»: ὅποια σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῆς Ἰδέας καὶ τοῦ ἐμπειρικῶς συγκεκριμένου, τοιαύτη τις ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη—ἀφοῦ καὶ ἡ Ἰδέα εἶνε συγκεκριμένον τι— μεταξύ ταύτης καὶ τοῦ ἐμπειρικῶς συγκεκριμένου ἀφ' ἐνὸς καὶ τρίτου τινος, ὡς ἔχει εἰρηθεύσει ἡ φιλοσοφία. Ὑπερ-Ἰδέας ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ ταύτης θὰ ἐφαρμοσθῆ ἄλλο πάλιν τὸ αὐτὸ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐπ' ἄπειρον. Οὕτω ἐνταῦθα (αὐτ. 28-32): εἰν τὸν περὶ οὗ πρόκειται ὄρισμὸν ἀποκαλέσωμεν π.χ. τὸ εἶναι—ἵππον, τότε ὡς οὐσία ἀνάγκη νὰ ἀνταποκρίνεται τούτῳ τὸ εἶναι-εἶναι-ἵππον καὶ οὕτω ἐπ' ἄπειρον. Ἀφοῦ δὲ ἀπαξ τὸ εἶναι ἵππον δύναται νὰ εἶνε οὐσία διατί, ἐρωτᾶ λίαν λογικῶς ἀμέσως κατόπιν, νὰ μὴ παραδεχθῶμεν καλλίτερον ὅτι οὐσία εἶνε τὸ καθ' ἕκαστον, αὐτὸς ὁ ἵππος; Δυνάμεθα ἄρα ἡσυχῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐνότης (τοῦ καθ' ἕκαστον μετὰ τοῦ ὀρισμοῦ) ἔχει τὴν πλήρη ἐννοίαν ταυτότητος τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον παραδείγματος χάριν τὸ εἶναι ἐν καὶ τὸ ἐν δὲν σημαίνουσι βεβαίως τυχαίως ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (θέλει νὰ εἴπῃ: ἡ ἀριθμητικὴ μονὰς περιλαμβάνεται κατὰ τὴν πλήρη αὐτῆς ἐννοίαν ἐν τῷ καθ' ἀριθμὸν ἐνί). Ὅτι ὅμως ἰσχύει περὶ τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας τῆς μονάδος θὰ ἰσχύει ἐξ ἴσου καὶ περὶ πασῶν τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρχουσιν ἀκόμη πολλοὶ οἱ ὅποιοι σοβαρῶς φαίνονται πιστεύοντες ὅτι ἡ περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος θίγεται ὑπὸ τοῦ παραδόξου τούτου ἐπιχειρήματος, θὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τοῦτο ἐντελῶς ἐκ περισσοῦ τὰ ἐξῆς. Τὸ ἐπιχείρημα τότε μόνον δύναται νὰ ἔχη ἐφαρμογὴν εἰάν προϋποθεθῆ ὅτι, ἐνῶ ἡ «ἵππότης» τ. ἔ. τὸ νοητὸν σύνολον χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων τὸ ὅποιον ὀρίζει τὸ εἶναι ἵππος, δύναται, ὡς εὐνόητον, μόνον εἰς αὐτὸν τὸν ἵππον ν' ἀποδοθῆ, γίνεται οὐχ ἥττον διάκρισις μεταξύ τοῦ καθ' ἕκαστον ἵππου καὶ τοῦ εἶναι—ἵππον ὡς δευτέρου, μὰ κατὰ γράμμα δευτέρου-ἵ π π ο υ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Ἐὰν ὅμως τοῦναντίον ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὡς ἀποδεδειγμένως ἔπραξε τοῦτο ὁ Πλάτων, μόνον τὴν σχέσιν τῆς καθ' ἑαυτὴν περιπτώσεως πρὸς τὸν νόμον (π.χ. τὸν τῆς κρούσεως τῶν σωμάτων), τότε εἶνε μὲν δυνατόν ὁ περὶ οὗ πρόκειται νόμος νὰ στηρίζεται καὶ οὗτος ἐπὶ ἑτέρου θεμελιωδέστερου νόμου—τίποτε ἄρα δὲν ἐμποδίζει πράγματι νὰ ὑπάρχη Ἰδέα τῆς Ἰδέας—οὐδεὶς ὅμως πλέον ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐξακολουθήσῃ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, ἀλλὰ τοῦτο ἀνατρέχει ἀκριβῶς μέχρι τῶν διὰ τὴν διανόησιν ἡμῶν πρώτων, ἀπολύτως θεμελιωδῶν ἀφηρημένων βάσεων, ὡς τοῦτο πανταχοῦ σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως ἐξέθηκεν ὁ Πλάτων. Εἶνε ὅμως δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον νὰ ἀπαιτήσωμεν καὶ νὰ προϋποθέσωμεν τοιαύτας βάσεις, διότι ἐν αὐτῇ τῇ διανοήσει, ἐν αὐτῷ τῷ καθορισμῷ, καθ' ἀνάγκην ὑπάρχει τι τὸ πρῶτον νοηθέν, τὸ πρῶτον καθορίζον. Τὸ νὰ θέλωμεν ὅμως διανοούμενοι καὶ καθορίζοντες νὰ ἀναδράμωμεν πέραν τῶν θεμελιωδῶν καθορισμῶν οἱ ὅποιοι

ὀρίζουσι μόνον τὴν συμφώνως πρὸς τὸν νόμον λειτουργίαν αὐτῆς τῆς διανοήσεως, αὐτοῦ τοῦ καθορισμοῦ, εἶνε βεβαίως ἀποκεκλεισμένον. Ἄρα, δὲν λαμβάνει χώραν ἐπ' ἀπειρον ἀναδρομή.

Κατ' οὐσίαν δὲν ὑπάρχει κἄν ἀνάγκη ἄλλοι ν' ἀντικρούσωσι τὸν Ἀριστοτέλην εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· αὐτὸς οὗτος ἀντικρούει ἑαυτὸν διὰ τῆς, ὀλίγας σελίδας κατωτέρω (κεφ. 10 καὶ 11), δηλώσεως ὅτι: τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τοιοῦτον, εἶνε ἀδύνατον νὰ ὀρισηθῆ. Εἶνε συνεπῶς ἀδύνατον νὰ συμπίπτωσι τὸ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον καὶ ὁ ὀρισμός, ὡς προηγουμένως ὑπεστηρίχθη. Κατωτέρω δέ, ἐπειδὴ κατ' Ἀριστοτέλην ἐπὶ τοῦ ὀρισμοῦ στηρίζεται ἐν γένει ἡ γνῶσις,—εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ χωρίον 1031 b 20—22 ἐξήγεν ἐντελῶς ἀνυπόπτως τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ νὰ ἔχη τις γνῶσιν τοῦ καθ' ἕκαστον σημαίνει νὰ ἔχη γνῶσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἄρα ταυτίζεται τὸ καθ' ἕκαστον καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ—ἐξάγεται ἡ ἑτέρα συνέπεια ὅτι γνῶσις τοῦ καθ' ἕκαστον ἀντικειμένου εἶνε ἀδύνατος. Ἐνῶ τὸναντίον εἶνε δυνατόν νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τῆς μορφῆς, ἀφοῦ αὕτη εἶνε γενικόν τι. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶνε νῦν ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῆ πάντα ὅσα πρὸ ὀλίγου, προκειμένου περὶ τοῦ Πλάτωνος, εἶπεν ὑπὸ ἀμφοσβήτησιν.

Ἡ μορφή—διάφορος μόνον ἔκφρασις διὰ τὸ *τί ἦν εἶναι*, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὀρισμοῦ ἢ τὴν οὐσίαν—ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸ γενικόν. Τὸ τοιοῦτον ἀποδεικνύει νῦν δι' ἐπιχειρήματος παραδόξως πως ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸ ἕκτον κεφάλαιον ἀπέδειξε τὸ ἐναντίον (1035 b 31—1036 a 12): ὁ ὀρισμός, παραδείγματος χάριν, τοῦ κύκλου ἢ τοῦ ζῶντος καὶ ὁ κύκλος, τὸ ζῆν εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ (1036a 1). Ἐκεῖ (εἰς τὸ ἕκτον κεφ.) ἀναγιγνώσκωμεν: ὁ ὀρισμὸς ἀνάγκη νὰ καθιστᾷ ἡμῖν τελείως γνωστὸν τὸ συγκεκριμένον καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον· ἐνταῦθα τὸναντίον ἀναγιγνώσκωμεν: ἐπειδὴ ὁ ὀρισμὸς ἀνάγκη νὰ ἐξαντλῆ τὸ ὀριστέον, διὰ τοῦτο ὀριζόμενον δὲν δύναται νὰ εἶνε τὸ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον ἀλλὰ μόνον τὸ γενικόν· τοῦ καθ' ἕκαστον δὲν ὑπάρχει ὀρισμός, ἄρα οὔτε γνῶσις (*ἐπιστήμη*) ἀλλὰ μόνον νὰ γνωρίσωμεν τοῦτο δυνάμειθα (*γνωρίζειν*, 1036a 6). Καὶ δὴ μόνον ἐφ' ὅσον θέτομεν τὸ καθ' ἕκαστον (οὕτω ἀνάγκη νὰ νοηθῶσι τὰ ἐπόμενα) δυνάμειθα ἐν γένει νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε (ἄρα τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τοιοῦτον παρέρχεται ἢ ἐξακολουθεῖ ὀριστάμενον ἐν τῷ γενικῷ). Πάντοτε ὁμοίως (καὶ ὅταν ἀκόμη εἶνε δεδομένον ὡς ἓν καθ' ἕκαστον) λαμβάνομεν γνῶσιν αὐτοῦ διὰ τῆς γενικῆς ἀφηρημένης ἐννοίας, (δι' ὑπαγωγῆς· τ. ἔ. ἀναγνωρίζομεν αὐτὸ ὡς περιπτώσιν τοῦ γενικοῦ, τοῦ ὁποίου συνεπῶς τὴν ἐννοίαν ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν προτέρων) διότι τὸ συγκεκριμένον εἶνε ἢ ἐν συγκεκριμένῳ συνύπαρξις μορφῆς καὶ ὕλης, τῆς ὕλης ὁμοίως καθ' ἑαυτήν δὲν δυνάμειθα νὰ ἔχωμεν γνῶσιν.

Ἦ ἀνωτέρω εἶνε ἐν πάσῃ περιπτώσει πολὺ ὀρθότερα τῶν προηγου-

μένων, ἀλλ' εὐρίσκονται πρὸς ἐκεῖνα ἐν ἀσυμβιβάστῳ ἀντιφάσει. Ἐπὶ ἐκείνων δὲ καὶ ὄχι ἐπὶ τούτων στηρίζεται ἡ κριτικὴ τῶν Ἰδεῶν.

Διὰ τὰ μὴ ὑπερτιμήσωμεν ὅμως ἐνταῦθα (ὡς καὶ προηγουμένως ἤδη ἐν τῇ ἀποδείξει τοῦ ἀφθάρτου τῆς μορφῆς, κεφ. 10, 1034 b 20—1035 b 2) τὴν πρὸς τὸν Πλάτωνα προσέγγισιν, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς: Τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τοῦ καθ' ἕκαστον στηρίζεται παρὰ Πλάτωνι ἐπὶ τῶν ἐμβροθῶν, εἰς τοὺς λόγους τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως ἐμβαθύνουσῶν ἐρευνῶν τοῦ «Θεαιτήτου» καὶ ἰδίως τοῦ «Παρμενίδου». Ἀπεδείχθη ὅτι ὁποιοσδήποτε εἰς τὸ καθ' ἕκαστον ὑλικὸν ἀντικείμενον ἀποδιδόμενος καθορισμὸς εἶνε συνέπεια τῶν καθοριζουσῶν λειτουργιῶν τῆς διανοήσεως, αἱ ὁποῖαι ὅμως οὐδέποτε ἔρχονται τελείως εἰς φῶς ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων. Ἐὰν ἡ πρὸς τὸν Πλάτωνα συμφωνία τοῦ Ἀριστοτέλους ἔφθινε μέχρι τῆς ῥίξης, ὄφειλον αἱ μὲν μορφαὶ αὐτοῦ ν' ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς καθαρὸς καθορισμοὺς τῆς διανοήσεως, ἡ δὲ ὕλη αὐτοῦ πρὸς τὸ καθοριστέον—ζ. Ἐὰν δὲ βιάσεις τοῦ καθορισμοῦ τῆς ὑπαίξεως εἶνε, παραδ. χάριν ὁ καθορισμὸς τοῦ «ποῦ» καὶ τοῦ «πότε», ὄφειλεν ἐκ τῶν νόμων τοῦ κατὰ τόπον καὶ χρόνον καθορισμοῦ νὰ ἀποδείχθῃ τὸ ἀτελεύτητον τοῦ ζητήματος τοῦ καθορισμοῦ τοῦ καθ' ἕκαστον «Τόδε». Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως δὲν καταλίγει διὰ τοιαύτης ἢ ἀναλόγου ὁδοῦ εἰς τὰς φανομενικῶς πρὸς τὸν Πλάτωνα προσεγγιζούσας θεωρίας αὐτοῦ. Ἡ ὕλη αὐτοῦ δὲν εἶνε τὸ σύστημα τόπων τοῦ «Ψαίδωνος» καὶ τοῦ «Γιμαίου», δὲν σχετίζεται πρὸς τὰ μαθηματικὰ τῶν ὁποίων ἡ τοποθέτησις ὡς μέσου τινὸς μεταξὺ Ἰδεῶν καὶ αἰσθητῶν πραγμάτων (κατὰ Πλάτωνα) «ἔκαμεν αὐτὸν τόσον νὰ πονοκεφαλίσῃ». Ἀλλὰ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐκάστοτε παρουσιαζόμενον καθορισμένον (μορφὴν) τίθεται τὸ δυνατόν τοῦ καθορισμοῦ τούτου, ταῦτοχρόνως καὶ τοῦ ἀντιθέτου αὐτῷ, ἐν τῇ προηγουμένη καταστάσει τοῦ πράγματος· τοῦτο δὲ τὸ δυνατόν τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἀποτελεῖ, κατ' αὐτόν, τὴν θετικὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη, κατὰ ταῦτα, κωδόντι ἐμπερικλείει ἀοριστίαν, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης συνιστάμενον συγκεκριμένον, ὁποῖον δηλοῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ γεγεννημένον εἶναι διὰ λέξεων ὁμοίων πρὸς τὰς τοῦ Πλάτωνος, δὲν εἶνε καθ' ἑαυτὴν καθαρῶς καθορισμένη, καὶ ἄρα δὲν δύναται ἐπίσης νὰ ὁρισθῇ καθαρῶς. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἔννοια τῆς γνώμης αὐτοῦ ὅτι ὄχι τὸ συγκεκριμένον ἀλλὰ μόνον ἡ μορφή εἶνε δυνατόν νὰ ὁρισθῇ. Ἐκ τούτων οὔτε τὸ ὅτι ἡ μορφή εἶνε καθαρὰ θέσις τῆς διανοήσεως καὶ δὲν εἶνε δεδομένη ἢ ὅτι ἐξάγεται ἐκ δεδομένων, καθίσταται σαφές, οὔτε ὅτι καὶ ἡ ὕλη δύναται νὰ ἔχει τὴν σημασίαν θέσεως τῆς διανοήσεως ἀπὸ ὁρισμένης ἀπόψεως, τοῦτέστι τῆς θέσεως ὡς *Τόδε* «(Γίμαιος)» ἐμπερικλείουσα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀκριβῶς ὡς ἐκ τούτου, τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀπείρου τοῦ προβλήματος.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἄρα, εἶνε ἀληθὲς ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πιεζόμε-

νος ὑπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας, τοῦ πράγματατος, καὶ ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὴν κυριαρχοῦσαν τάσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, καταλήγει εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ Πλάτωνος ὅτι ἡ μορφή ἢ τὸ λογικὸν (ὁ νόμος) ὁρίζει τὸ εἶναι· καταλήγει ὁμοίως εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο χωρὶς τελείως νὰ κανανοήσῃ τοὺς λόγους ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθε τοῦτο παρὰ Πλάτωνι.

Δὲν εὐρέθη ἀκόμη, οὔτε, νομίζομεν, θὰ εὐρεθῆ ποτὲ τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου θ' ἀπαλλάξωμεν τὴν Ἀριστοτέλην τῶν εἰς τὸ ῥιζικώτατον τοῦτο ζήτημα καταφανῶν καὶ γαινοῦσῶν ἀντιφάσειον. Εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ χωρίον 1037a 29 ἀναγιγνώσκομεν: οὐσία εἶνε ἡ μορφή (τὸ εἶδος τὸ ἐνόν). Μορφή ἦτο τὸ γενικόν, ὄχι τὸ καθ' ἕκαστον· αὕτη ταυτίζεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁρισμοῦ (τοῦ τι ἦν εἶναι), οὐδὲν δὲ καθ' ἕκαστον δύναται νὰ ὁρισθῆ. Πῶς συμβιβάζεται πρὸς ταῦτα, ὅταν ἐν κεφ. 13 (1038b 8) δηλοῦται πάλιν: οὐδὲν γενικὸν δύναται νὰ εἶνε οὐσία, διότι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δὲν δύναται νὰ εἶνε οὐσία πολλῶν καὶ ἰόσον τότε αὐτὰ ταῦτα θὰ ἦσαν ἐν· ἡ οὐσία δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν ποτὲν· ἀποδοιῆ εἰς ἄλλο ὑποκείμενον, ἀλλ' αὕτη μόνον ὑποκείμενον δύναται νὰ εἶνε καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐπανέρχεται εἰς τὴν προγενεστέρην, ἐκ διαμέτρου πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀντιτιθεμένην κατεύθυνσιν τῶν ἰδεῶν. Καὶ οὕτω ἐπαναλαμβάνονται (κεφ. 14) ἐπίσης, ταύτην τὴν φορὰν ὁμοίως λίαν χονδροειδῶς, αἱ ἐναντίον τῆς περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρίας ἐπιθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ἀποτελοῦσιν ἐπαρκῆ ἀπάντησιν.

β) Ἡ Μορφή ὡς λόγος ἐξηγῶν τὴν γένεσιν.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐρεῦνης προτίθεται ν' ἀποδείξῃ τὴν οὐσίαν ὡς μορφήν, καὶ ἐρευνᾷ διὰ τῆς λογικῆς τοὺς λόγους τῆς γένεσεως.

Εἰς τὸ κεφ. 10 ἀπεδείχθη τὸ ἀφθαρτὸν τῆς μορφῆς διὰ τοῦ ἐξῆς συλλογισμοῦ: τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποία τὸ πρᾶγμα διαλύεται δὲν εἶνε τμήματα τῆς μορφῆς ἀλλὰ τῆς ὕλης ἢ τοῦ συγκεκριμένου τοῦ ἀποτελουμένου ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς· ἄρα, ὁμοῦ μετὰ τοῦ συγκεκριμένου δὲν φθίρεται καὶ ἡ ἀφηρημένη αὐτοῦ μορφή. Οὕτω καὶ νῦν τίθεται ὡς βᾶσις ὅτι: ἡ μορφή προηγεῖται τοῦ καθ' ἕκαστον, τοῦ συγκεκριμένου· δὲν γίνε-ται ἀπολύτως, ἀλλὰ μόνον γίνεται ἐν τῇ ὕλει (ἐγγίγνεται) ἢ ὁποία ὕλη σημαίνει δι' αὐτὸν τὸ δυνατὸν τῆς μορφῆς ταύτης, τὸ ἐπιδεικτικὸν αὐτῆς. Ἡ δικαιολογία εἶνε ὁμοίως παρὰ πολὺ σοφιστικῆ. Ἐάν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ αὕτη ἡ μορφή ἐπρόκειτο νὰ παραχθῆ, θὰ ἀπῆται τοῦτο νέαν ὕλην ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ ἐγίγνετο αὕτη καὶ νέον τύπον συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐγίγνετο, τὸ τοιοῦτον δὲ θὰ ἐξηκολούθει ἐπ' ἀπειρον, ἐὰν ἐν γένει ἢ μορφή ὑπέκειτο εἰς τὴν γένεσιν (ὁμοίως σοφιστικῆ ἢ δικαιολογία τῆς αἰωνιότητος τῆς ὕλης. Φυσ. I. 9, 192 a 25-28). Εἶνε οὐχ ἥττον δυνατὸν νὰ προῦποτεθῆ ὡς ἐκ τῆς Φυσικῆς γνωστῆ ἢ ῥιζικωτέρα δικαιολογία: ὑπάρ-

χει τοῦτέστι πράγματι ἢ γένεσις ἀλλὰ τὸ Α δὲν δύναται ὡς Α νὰ γίνῃ Μὴ—Α, τὸ μὴ—Α νὰ γίνῃ Α, ἀνάγκη ἄρα ἐν γένει οἱ καθορισμοὶ Α Β. . κατ' ἀρχὴν νὰ μὴ γίνωνται, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ μεταφέρωνται. Ἀόριστόν τι = χ τὸ ὁποῖον καθ' ἑαυτὸ εἶνε εἰς θέσιν νὰ γίνῃ Α ὡς ἐπίσης καὶ μὴ—Α, μεταβάλλεται ἐκ τοῦ Α εἰς τὸ μὴ—Α ἢ ἐκ τοῦ μὴ—Α εἰς Α. Ἴδου ἡ δικαιολογία τῆς ἐν γένει θεωρίας τοῦ φιλοσόφου περὶ ὕλης, μορφῆς καὶ συγκεκριμένου.

Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν εἶνε τόσον ἀνόμοιοι πρὸς τὰς τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ «Φαίδωνι» καὶ ἐν τῷ «Τιμαίῳ» ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναντιρρήτως θὰ ἐνεπνεύσθη ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰς σκέψεις του ταύτας. Διατί, ἄρα γε, νομίζει μῶλα ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἀκριβῶς ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ διαφέρει οὐκ ὀλίκως τοῦ Πλάτωνος; Διότι δῆθεν ὁ Πλάτων παραδέχεται ὄχι ἀπλῶς τὴν ἀναλογία τὸν διατήρησιν ἀλλὰ τὴν καθ' ἑαυτὴν ὕπαρξιν τῆς μορφῆς: ἡ μορφή ὅμως σημαίνει μόνον τὴν ποιότητα (τοιόνδε) ὄχι δὲ τὸ «τόδε». — Παράδοξος ἀντιρρήσις ἀποῦ ὁ Πλάτων εἰς τὸν «Τιμαίον» ἔκαμιν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν διάκρισιν, παραδεχθεὶς μᾶλλον ὡς ἀρχὴν τοῦ «τόδε» τ. ἔ. τοῦ καθορισμοῦ τοῦ καθ' ἑκαστον, τὸ «δεχόμενον», τὸν χῶρον. — Ἡ μορφή ἄρα, ἀνάγκη βεβαίως νὰ προὔπῃρχε, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι θὰ ὑπῆρχε εἰς ἄλληλην συγκεκριμένην οὐσίαν. Οὕτω ὑπάρχει ἡ μορφή (Ἰδέα) τῆς ὑγείας πρὶν ἢ καταστῆ ὑγιῆς ὁ ἀσθενής, ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ ἱατροῦ, οὕτω ἡ μορφή τοῦ ὀργανικοῦ ἀτόμου πρὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ γεννῶνι αὐτό. «Τὸν ἄνθρωπον γεννᾷ ὁ ἄνθρωπος», ὁ ὑπάρχων ἄνθρωπος καὶ ὄχι τὸ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ αἰωρούμενον πρότυπον αὐτοῦ. Οὕτω, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ, σῶμα τι θερμαίνεται ὑπὸ ἄλλου σώματος ἐν τῷ ὁποίῳ πρότερον εἶχε τὴν ἕδραν αὐτῆς ἢ ιδιότης αὕτη: ἡ θερμότης: οὕτω γεννᾶται ἐν τινι σώματι κίνησις διὰ τῆς ἐν ἑτέρῳ, ὑπάρχοντι σώματι, ὑπαρχούσης κινήσεως: οὕτω, πᾶσα ἐξήγησις τῶν φαινομένων τῆς φύσεως ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ πᾶν τὸ γινόμενον, τοῦτέστι πᾶν τὸ ἐν ὁρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ παρουσιαζόμενον, ὡς προηγουμένως ἦδη, ἀλλ' ἀλλαχοῦ, ἐν ἑτέρῳ ὑποκειμένῳ ὑπάρξαν. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν αἰωρεῖται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ τῆς διατήρησεως — ὡς καὶ παρὰ Πλάτωνα (ιδ. ἀν. σελ. 155).

Παρεξήγησεν ἄρα γε ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ιδέαν τοῦ Πλάτωνος καίτοι κατ' οὐσίαν εἶχε τὴν αὐτὴν γνώμην; Δυσκόλως: διότι τὸ κατ' ἐξοχὴν συμπέρασμα τῆς πλατωνικῆς συναγωγῆς ἦτο: αἰτία εἶνε ὁ νόμος ὄχι τὸ πρᾶγμα. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως ἐπιμένει εἰς τὸ ὅτι αἰτία εἶνε τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι ἐὰν δὲν ἐξεδηλοῦτο εἰς τὰ πράγματα δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῇ ὁ οὕτω ἐν τῷ κενῷ αἰωρούμενος νόμος: δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε αἰτία τοῦ καθορισμοῦ τοῦ «τόδε», οὔτε τοῦ Νῦν καὶ τοῦ Ἐνταῦθα καὶ καθ' ἐξῆς: οὕτω σώζεται τὸ πρᾶγμα ὡς τὸ ἀρχέγονον.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους μᾶς φέρει εἰς οὐσίαν δυνά-

μειών, εἰς «κεκρυμμένας ιδιότητας», ἢ τοῦ Πλάτωνος εἰς καθαρὸς νόμους. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον, καὶ μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ ἀποχωρισμὸν αὐτῆς, ἐταλαντεύθη ἡ ἐξήγησις τῶν φαινομένων τῆς φύσεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀπόψεων, ἀλλ' ὄλονεν ἀποφασιστικώτερον ἐστράφη πρὸς τὸν τοῦ Πλάτωνος τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι. Τελείως ἀνεπιτυχῆς εἶνε ἡ ἔκφρασις ὅταν λέγομεν ὅτι οὐδαμῶς πρόκειται νὰ ἐξηγήσωμεν ἀλλὰ μόνον νὰ περιγράψωμεν τὰ συμβαίνοντα· καὶ διὰ τοῦ νόμου περιγράφωμεν. Διαγράφωμεν μόνον, πολὺ δικαίως, τὰς οὐσίας δυνάμεων, τὰς κεκρυμμένας ιδιότητας, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἤδη ὁ δέκατος ἑβδομος αἰὼν ζωηρῶς ἐπολέμει χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῆ νὰ καταστῆ κύριος αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Νεύτων διακρίνει μεταξὺ νόμου καὶ αἰτίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι τὴν αἰτίαν ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν πέραν τοῦ νόμου· ἀλλὰ καὶ οὗτος ἤδη ἠθέλε νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν κατ' ἀρχὴν εἰς τοὺς νόμους μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι μετὰ τὴν ἐπιστήμην ἔρχεται κατ' αὐτὸν καὶ κατ' ἄλλο : ἡ Μεταφυσικὴ.

Πόσον πολὺ ὅμως ἀπέχει ὁ Ἄριστοτέλης τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἀπόψεως ἀποδεικνύει ἐναργέστατα ἐνταῦθα ἡ παρατήρησις : ὅτι ἐπὶ τῶν ἐμφύχων ὄντων εἶνε πασιφανῶς ὀρθὴ ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ, ἐνῶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα θὰ εἴχομεν ἀνάγκην, κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ «προτύπου», διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ οὐσιῶν. Οὔτε τοῦτο κἄν, συνεπῶς, ἠννόησεν ἐκ τῶν προθέσεων τοῦ Πλάτωνος ὅτι τ. ἔ. ἡ μέθοδος τούτου ἔδει νὰ ἐφαρμοσθῆ κατὰ πρῶτον ἐπὶ καθαρῶν σχέσεων μαθηματικῆς μορφῆς καὶ ὅτι πράγματι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς οὕτω ἐφαρμόζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Μόλις βραδύτερον, εἰς τὸ περισσότερον ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς ἀπομεμακρυσμένον πεδίον τῆς ὀργανικῆς γενέσεως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὑρεθῆ ἀνάλογόν τι πρὸς τοὺς τοιούτους αὐστηροὺς νόμους, θὰ ἠδύναντο νὰ εὑρεθῶσι νόμοι λειτουργιῶν τῆς ζωῆς ἐκ τῶν ὁποίων ἐν τῷ μέλλοντι νὰ καταστῆ ποτὲ δυνατόν νὰ κατανοηθῆ τι κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἐννοίαν γένους τινὸς τῆς βιολογίας οἷον ἄνθρωπος ἢ ἵππος ! Διὰ τὸν Ἄριστοτέλην, τοῦναντίον, ἄνθρωπος καὶ ἵππος ἀποτελοῦσι τόσον πασιφανῶς καὶ ἀναμφισβητήτως οὐσίας καὶ συνεπῶς αἰτίας, ὥστε εἶνε οὗτος βέβαιος ἐνταῦθα περὶ τῆς νίκης αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ Πλάτωνος. Διότι φυσικώτατα δὲν ἦτο δυνατόν ἢ νὰ εἶχεν ὁ Πλάτων πρὸ παντὸς ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ πράγματα οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος, καὶ ὡς πρότυπα αὐτῶν νὰ ἐπλασε τὰ τῶν Ἰδεῶν αὐτοῦ πράγματα !

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ ἔννατον κεφάλαιον, αὐτὸς οὗτος ὁ Ἄριστοτέλης ἐκτείνει τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ταύτας, τὰς ἀναφερομένας ἀρχικῶς μόνον ἐπὶ τῶν οὐσιῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων Κατηγοριῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν οὐσιῶν ἀνάγκη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γίγνεται πράγματι νὰ προὑπῆρχεν ἤδη. Ἐπὶ ποσοτήτων τοῦναντίον καὶ ποιοτήτων ἀρκεῖ ὅτι ὑπῆρχε δύναμις, ἀλλὰ πάντως ἐν πραγματικῶς δεδομένη οὐσία.—Τὸ τοιοῦτον

διευκολύνει ἴσως τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ ἀλλὰ δὲν θεραπεύει τὸ θεμελιῶδες σφάλμα. Πρῶτον παραμένουσιν ἔσασι σκοτειναὶ αἱ ὡς πραγματικόν τι ἐν πραγματικῷ τινι δεδομένα ἀπλαῖ πιθανότητες. Δεύτερον δὲν εἶνε δεδομένα τὰ πράγματα, αἱ οὐσίαι, ἀλλ' ἀμφοτέρωτα ταῦτα εἶνε καθοριστέα διὰ τῶν κατὰ νόμους σχέσεων τοῦ ἀλλοιωτοῦ· αἱ σχέσεις αὗται εἶνε ἐπιστημονικῶς τὸ κύριον, αἱ οὐσίαι εἶνε μόνον τὸ δευτερεῦον. Ἡ μᾶλλον κατ' ἀρχὴν οὐδόλως ἔχομεν ἀνάγκην τῶν αὐτοτελῶν πραγμάτων ἐὰν λάβωμεν ἐκεῖνας ὡς βάσιν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ χώρου, ὡς συστήματος τόπων, καὶ τοῦ χρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶνε ὑπολογιστέαι αἱ σχέσεις. Ἡ συναγωγὴ τῆς ἀπαραιτήτου ἀνάγκης τῶν δύο τούτων βάσεων διὰ τὴν συναρμολόγησιν συστήματος νόμων τῆς φύσεως, ἐλλείπει καθ' ὀλοκλήριαν παρ' Ἀριστοτέλη, ἐνῶ τὸναντίον παρὰ Πλάτωνι, διὰ σαφῶν γραμμῶν ὑποδεικνύεται.

Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη εἰς τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα εὐρίσκεται ἐν συναφείᾳ καὶ πρὸς τὴν πρόωρον εἰσαγωγὴν τῆς τελεολογίας ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς φύσεως· διότι διὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ «ὄν τῆς φύσεως» (*φύσις*), τοῦ ὁποίου, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, τὴν ἐννοίαν θεωρεῖ ὡς «ἐξ ἑαυτῆς» γνωστήν, ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως τι τὸ ὁποῖον πληροῖ σκοπὸν (Φυσ. II 8, 199 b 14—17, πρβλ. 199 a 5—12. Πολιτικά I 2 1552 b 32). Πράγματι δὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἀτόμου ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἐκ τοῦ ζητήματος τοῦ σκοποῦ. Διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἢ ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντίστασις ἤρξατο ἀπὸ τῶν δύο τούτων σημείων τ. ἔ. ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν «κεκρυμμένων ἰδιοτήτων» ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς προκαταβολικῶς τελικῶν σκοπῶν ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς φύσεως ἀφ' ἑτέρου.

Τὰς λοιπὰς ἡμῶν σκέψεις δυνάμεθα συντομώτερον νὰ διεξέλθωμεν. Εἰς τὸ κεφ. 15 ἐξάγει πάλιν αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὀρισθῆ, ἄρα καὶ νὰ κατανοηθῆ καθαρώς, διότι ὡς ἐκ τῆς ὕλης ἐμπερικλείει στοιχεῖον ἀοριστίας (τὸ νὰ δύναται νὰ εἶνε «οὕτω» καὶ «ἄχι οὕτω»). Περὶ αὐτοῦ συνεπῶς δὲν ἐπίρχει γνῶσις ἀλλ' ἀπλῶς γνώμη (*ἐπιστήμη*—*δόξα*). Οὔτε κἂν ἐν τῇ διανοήσει ἐξακολουθεῖ ὑπάρχον τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ὀρισμὸς καὶ ἡ ἀπόδειξις θ' ἀναφέρεται εἰς τὸ νοητὸν καὶ ἄχι εἰς τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον. Ἦ ἀνωτέρω ἔχουσι σχεδὸν τελείως ἰδεϊστικὸν ὕψος· εἶνε ὅμως ἐντελῶς περιττὸν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς φανερᾶς ἀντιφάσεως πρὸς τὰ προηγουμένως καθορισθέντα. Ἡ Οὐσία ἦτο κατὰ τὸ χωρίον 1028 a 32, τὸ πρῶτον, τόσον πραγματικῶς ὅσον καὶ κατ' ἐννοίαν, τόσον κατὰ τὴν γνῶσιν ὅσον καὶ κατὰ τὸν χρόνον· οὐσία ὅμως ἦτο τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα· γενικόν τι, ἀναγιγνώσκομεν, οὐδέποτε εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε οὐσία· ἤδη δὲ ἀκούομεν ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον πράγμα εἶνε ἀντικείμενον μόνον δόξης ἄχι δ' ἐπιστήμης, οὐδ' ἔχει ἐν τῇ διανοίᾳ ὑπόστασιν. Σχεδὸν πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῇ ἀντιφάσει ταύτῃ ἐγκτεται

ἡ οὐσία τῆς περὶ Οὐσίας θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Λίαν προδοτικὸν ὅμως διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ Πλάτωνος εἶνε τὸ συμπέρασμα : οὐδὲ ἡ Ἰδέα ἄρα δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς· διότι καὶ αὕτη εἶνε καθ' ἕκαστον πρᾶγμα (1040a 8—9).

Τὸ κεφ. 16 ἐπαναλαμβάνει τὴν ἤδη μνημονευθεῖσαν ἀντίρρησην ἐναντίον τῆς περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρίας : οὐδὲν γενικὸν δύναται νὰ εἶνε Οὐσία (1040b 23), διότι καθὸ κοινὸν εἰς πολλὰ θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ εὗρίσκεται εἰς πολλὰ μέρη ταυτοχρόνως. Δὲν ὑπάρχει ἄρα καθ' ἑαυτὸ τὸ γενικὸν ἔκτος τῶν καθ' ἕκαστον. Αἱ Ἰδέαι θὰ ἔπρεπε βεβαίως, ὡς οὐσίαι, νὰ εἶνε ἐπίσης διηρημέναι (ἄρα καθ' ἕκαστον πρᾶγματα)· ἀλλὰ τότε δὲν θὰ ἠδύναντο ταυτοχρόνως νὰ εἶνε τὸ ἓν ἐν τοῖς πολλοῖς. Οἱ δὲ ὑπερασπισταὶ αὐτῶν πρᾶγματι δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ δώσωσι λόγον περὶ τοῦ τί κυρίως εἶνε τὰ κειχωρισμένα ταῦτα ὄντα. Θεωροῦσι ταῦτα, ἀπλούστατα, ὡς ὅμοια πρὸς τὰ αἰσθητὰ πρᾶγματα τὰ ὁποῖα μόνον γνωρίζομεν, προσθέτοντες τὴν λέξιν «αὐτὸ τὸ» (ἄραϊον κτλ.)· θὰ ἦτο πολὺ ὀρθότερον νὰ πεμπεράνωμεν τὴν ὑπαρξίν αἰωνίων οὐσιῶν, (ἄρα γε εἰς τὰ οὐράνια σώματα;) καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὰ δὲν ἦσαν δεδομέναι εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν.—Καὶ οὕτω ἐν τέλει εἶνε ὑποχρεωμένος ὁ Πλάτων ν' ἀκούσῃ τὸν Ἀριστοτέλην διδάσκοντα αὐτὸν ὅτι αἱ αἰσθήσεις δὲν εἶνε ἀρμόδιοι νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ εἶναι!
